



## Risikable risikoanalyser

*Eksempler fra Socialforskningsinstituttets publikationer om børns risiko for at pådrage sig sociale problemer*

Ejrnæs, Morten

*Publication date:*  
2007

*Document Version*  
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

*Citation for published version (APA):*

Ejrnæs, M. (2007). *Risikable risikoanalyser: Eksempler fra Socialforskningsinstituttets publikationer om børns risiko for at pådrage sig sociale problemer*. Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet. <http://www.socsci.aau.dk/foso/arbejdsrapporter.htm>

### General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

### Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at [vbn@aub.aau.dk](mailto:vbn@aub.aau.dk) providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

# RISIKABLE RISIKOANALYSER

Eksempler fra Socialforskningsinstituttets  
publikationer om børns risiko  
for at pådrage sig sociale problemer

Morten Ejrnæs

FoSo Arbejdsrapport/Working paper Series  
Nr. 3, 2007

# FoSo



AALBORG UNIVERSITET



# Risikable risikoanalyser

Eksempler fra Socialforskningsinstituttets  
publikationer om børns risiko  
for at pådrage sig sociale problemer

Morten Ejrnæs

Risikable risikoanalyser  
Eksempler fra Socialforskningsinstituttets  
publikationer om børns risiko for at pådrage sig  
sociale problemer

© Morten Ejrnæs 2007

ISBN 87-91710-02-2

Institut for Sociologi, Socialt Arbejde  
og Organisation

Morten Ejrnæs er en del af Forskningsgruppen FoSo

## INDHOLDSFORTEGNELSE

<b>Forord</b> .....	7
<b>Socialforskningsinstituttets opgaver, anvendelsesorienteringen og risikoanalyserne</b> .....	11
<b>Hvad er risiko</b> .....	15
<b>Udvalgte studier fra Socialforskningsinstituttet 1968-2003</b> .....	17
”Børns opvækstvilkår” 1968 .....	17
”Tabere i skolen” 1976 .....	19
”Tabere i skolen” 7 år efter 1977 .....	20
”Opvækst med langvarig arbejdsløshed” 1996 .....	21
”Risikofaktorer i barndommen” 1999 .....	24
”Vidensopsamling om social arv” 2003 .....	32
<b>”Opvækst med særlig risiko” 2006</b> .....	37
<b>Konklusion</b> .....	61
<b>Litteratur</b> .....	71
<b>Tidligere udgivelser i serien</b> .....	75



## FORORD

I dette arbejdsrapport fremlægger jeg en analyse af de risikovurderinger, der er foretaget i forhold til udsatte børns risiko for at pådrage sig alvorlige sociale problemer på baggrund af større kvantitative undersøgelser i Socialforskningsinstituttets regi. Baggrunden for analysen er, at risikobegrebet i varierende grad har været anvendt i Socialforskningsinstituttets afrapporteringer siden 1968 og foreløbig indtil 2006, hvor Socialforskningsinstituttets rapport "Opvækst med særlig risiko" (Christensen 2006) udkom. Formålet med analysen er at undersøge, om risikobegrebet i de forskellige publikationer defineres og anvendes som i den øvrige risikoforskning, og om analysen gennemføres på en relevant og frugtbar måde i forhold til praktikere, planlæggere og politikeres behov for viden om udsatte børn.

Den aktuelle anledning er Christensens rapport, som på den ene side ligger i direkte forlængelse af det i 2005 afsluttede forskningsprogram om social arv, og på den anden side konsekvent anvender risikobegrebet i stedet for begrebet om social arv. Det er bemærkelsesværdigt, da børneforløbsundersøgelsens data og resultater i 2003 både har givet anledning til et arbejdsrapport inden for social arvs-programmet (Christensen 2003), og resultaterne har været et væsentligt grundlag for afrapporteringen i "Vidensopsamling om social arv" (Ploug 2003).

Begrebet social arv er konsekvent erstattet af begrebet risiko, der til gengæld anvendes 43 gange. Dette konsekvent gennemførte begrebsskifte omtales og kommenteres dog overhovedet ikke i publikationen "Opvækst med særlig risiko". Det er derfor umuligt at se, hvad udskiftningen af det hidtil så populære begreb social arv er udtryk for, hvilket må være forvirrende for brugerne af publikationen, som jo må formodes at være nøjagtig de samme, som "Vidensopsamling om social arv" henvendte sig til i 2003. Reelt har Christensen i denne publikation udskiftet det begrebsapparat, som gennem mange år har været anvendt på Socialforskningsinstituttet, og som ikke mindst de sidste år som en konsekvens af gennemførelsen af Forskningsprogrammet om social arv har været anvendt meget ofte. Det er Styrelsen for Social Service, der har bestilt den sidste publikation, men det fremgår ikke af de spørgsmål, som Styrelsen har ønsket besvaret, at der fra Styrelsens side skulle have været noget ønske om at belyse spørgsmålene ved

hjælp af andre begreber. Begrebsskiftet er på den ene side en realitet, men det er på den anden side hverken begrundet med henvisning til teori, med henvisning til empiriske undersøgelser eller med henvisning til den kritik, der tidligere har været rettet mod anvendelsen af begrebet social arv. Det er derfor af særlig interesse nærmere at undersøge, hvad dette kursskifte kort efter social arvs-programmets ophør egentlig er udtryk for.

Til grund for rapporten ligger resultater fra en børneforløbsundersøgelse, der omfatter ca. 5000 børn. I undersøgelsen er mødre til børn, der er født i 1995 blevet interviewet om deres families og specielt deres børns forhold i henholdsvis 1996, 1999 og 2003. Netop fordi det er en forløbsundersøgelse, giver Christensens undersøgelse reel mulighed for at opgøre risikoen, og derfor påkalder denne publikation sig særlig interesse, og det er derfor også denne publikation, der i dette arbejdspapir bliver genstand for den mest detaljerede analyse.

Jeg forsøger imidlertid at sætte Christensens rapport om børns opvækstvilkår ind i et forskningshistorisk perspektiv ved summarisk at gennemgå, hvordan man i tidligere SFI-forskning har afrapporteret resultater om betydningen af børns opvækstvilkår. Der fremlægges nogle hovedtræk i udvalgte tidligere SFI-studier om børns opvækstforhold og udvikling. Jeg viser, hvordan man i disse undersøgelser har indsamlet oplysninger og har analyseret dem, og herunder lægger jeg specielt vægt på, om man har opgjort børns risiko for senere at få bestemte typer problemer, og hvordan man har opgjort risikoen. Jeg vurderer endvidere kvaliteten af opgørelser, analyser og konklusioner i forhold til om resultaterne, som de foreligger i rapporterne, er gyldige og relevante i forhold til politikeres og offentlige lederes beslutninger om forebyggende arbejde og i forhold til praktikers direkte arbejde i forhold til børn.

Jeg har tidligere fremsat en detaljeret kritik af anvendelsen af begrebet social arv i forskning vedrørende udsatte børn (Ejrnæs 2006d, e, f, g og 1999), og jeg har i den forbindelse gjort mig til talsmand for det synspunkt, at risikofaktorer i barndommen var et langt mere relevant begreb. Begrebet "Risikofaktorer i barndommen" er blevet lanceret af Christoffersen. Han anvendte allerede i "Opvækst med arbejdsløshed" (1996) risikobegrebet, og i 1999 udgav han en publikation, der hedder "Risikofaktorer i barn-

dommen". Christoffersen har imidlertid næsten udelukkende fokuseret på forældreproblemer som risikofaktorer. Jeg har tidligere argumenteret for, at risikofaktorer i barndommen kan bruges bredt om alle forhold, der rummer en fremtidig risiko for at børnene får problemer i deres senere liv (Ejrnæs 2003). Fordelen ved risikobegrebet er, at det ikke lægger op til stigmatisering af bestemte mennesker, der opfattes som "ramt af social arv", men at begrebet risikofaktorer i barndommen tværtimod lægger op til, at der eksisterer mange forskellige risikofaktorer på flere samfundsniveauer, og at disse risikofaktorer medfører en som regel forøget men dog stadig meget lille risiko, der for præcisionens skyld bør gøres op som absolut risiko. At undersøge risikofaktorer i barndommen medfører derfor ikke nogen stigmatisering, fordi anvendelsen af dette begreb ikke fører til en fokusering på forældrenes problemer og belastninger i den tidlige barndom men lægger op til en nøgtern overvejelse af, hvilke faktorer på hvilke niveauer, der medfører hvilken størrelse risiko, og at begrebet således ikke fører til fokusering på forældrenes problemer og belastninger i den tidlige barndom eller en tilsvarende fokusering på andre enfaktorforklaringer som fx genetik eller kultur (Ejrnæs 2006c). På denne baggrund har jeg selvfølgelig fundet det særlig interessant at undersøge, om begrebsskiftet i Christensens publikation retter op på nogle af de svagheder, den hidtidige forskning i social arv har været præget af.

Analysen af hvordan risikofaktorerers forhold påvirker udsatte børns livsforløb indtager en central placering i den samlede forskning, der potentielt kan producere kundskab, der har betydning for praktikeres vurdering af om lovens kriterier for, at et barn er udsat eller har "behov for særlig støtte", er opfyldt (jvf. Serviceloven § 38 og § 40). Forskning om risiko indtager ifølge Ebsen (2007: 43)<sup>1</sup> en central placering i den statsdirigerede forskning

---

<sup>1</sup> Ebsens papir er blevet til sideløbende med dette papir og indeholder en bredere gennemgang af forskning om børn med særlige behov i Danmark. Han mener, at forskningen har haft forskelligt fokus i tre perioder. Første periode, der strækker sig fra slutningen af 80'erne til 1993 er karakteriseret ved, at der er fokus på problemfamilier. Schultz Jørgensen (1993) gør status og peger på tre spor for den fremtidige forskning: Forskning i risikofaktorer, forskning i beskyttende faktorer og forskning i sårbarhed. Anden periode 1993-2003 er karakteriseret ved fokusering på social arv i form af forældreproblemer som risikofaktorer. Tredje periode, der begynder i 2003, er stadig karakteriseret ved, at der fokuseres på risiko. Forskningen tager imidlertid to retninger. Dels fokuseres der på risikofaktorer, og der suppleres med beskyttende faktorer, og dels fokuseres der på forskningsoversigter, der vedrører udsatte børn (bla. undersøgelser af anbragte børns forhold i form af deres egne belastninger samt forældrebelastninger), og effekten af anbringelser (Ebsen 2007: 13 og 43).

om udsatte børn fra 1993 og fremefter, netop fordi man mener, at denne forskning potentielt kan bidrage med viden, der gør det lettere for praktikerne at opstille kriterier for, hvornår et barn har særlig behov for støtte (ibid: 3-4). Risikoforskningen udgør derfor fra dette tidspunkt en central del af den anvendelsesorienterede forskning om udsatte børn.

Mit udgangspunkt har været en kritisk holdning til den forskning om risiko, der er foregået inden for forskningsprogrammet om social arv. Dette fokus betyder imidlertid også, at min gennemgang af denne og de tidligere rapporter hverken vedrører rapporternes kvaliteter eller mangler på andre områder, og mit selektive og kritiske udgangspunkt betyder, at jeg også kan have fejllæst og fejlfortolket passager i disse rapporter. Derfor fremlægges denne gennemgang som et arbejdspapir, der kan revideres løbende, og jeg modtager derfor med glæde korrektioner, kommentarer og forslag til rettelser.

Arbejdspapiret er produceret i forbindelse med projektet ”Velfærdsindsatser i epidemiologisk belysning”, der er finansieret af det strategiske program for velfærdsforskning.

## **SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTETS OPGAVER, ANVENDELSESORIENTERINGEN OG RISIKO-ANALYSERNE**

Det er Socialforskningsinstituttets ambition at tilvejebringe samfundsrelevant, aktuell forskning på et højt internationalt niveau. Det hedder således på hjemmesiden om SFI's opgaver:

*”Socialforskningsinstituttet (SFI) skal gennem forskning på højt internationalt niveau skabe ny samfundsrelevant viden inden for instituttets arbejdsområde og gennem udredning og evaluering, formidling og rådgivning bidrage til, at lovgivning og forvaltning kan bygge på den nyeste forskningsbaserede viden om samfundet fra såvel dansk som international samfundsvidenskabelig forskning”*

*(Socialforskningsinstituttets hjemmeside,  
<http://www.sfi.dk/sw8625.asp>).*

Med hensyn til de formelle rammer fastslås det bl.a., at ”Socialforskningsinstituttet er et selvstændigt sektorforskningsinstitut under Socialministeriet”. Og det hedder videre, at Instituttets virksomhed omfatter

*”- Samfundsrelevant forskning med et anvendelsesorienteret sigte, der samtidig sikrer det faglige grundlag for instituttets udrednings- og rådgivningsopgaver.*

*- Forskningsbaserede udredninger og evalueringer og lignende analyseopgaver, der anvender forskningens resultater, teorier og metoder til at kombinere og sammenstille data og eksisterende viden til belysning af et bestemt emne eller område”*

*(Socialforskningsinstituttets hjemmeside,  
<http://www.sfi.dk/sw10307.asp>).*

Det er således oplagt, at det anvendelsesorienterede sigte er centralt i udredninger og analyser, og Socialforskningsinstituttet har da også fra dets grundlæggelse beskæftiget sig med anvendelsesorienteret forskning i tilknytning til Socialministeriets arbejdsområde. Det er derfor naturligt, at

børns opvækstvilkår og deres betydning for børns senere livsforløb har været et fremtrædende emne gennem alle årene. Det er oplagt af flere grunde. Bl.a. fordi området altid har været et af de centrale for Socialministeriet. Derudover påkalder børns opvækstvilkår sig stor interesse, både fordi spørgsmålet er aktuelt for alle børnefamilier, og fordi der samfundsmæssigt anvendes mange ressourcer på børnepasning, på skole, på forebyggende foranstaltninger og på anbringelser uden for hjemmet. Derfor har der selvfølgelig også med jævne mellemrum fra politisk side været krav eller ønsker om, at dette emne blev taget op i undersøgelser, evalueringer og udredninger med henblik på at tilvejebringe viden for at forbedre enten den almindelige dagpasning, forebyggende foranstaltninger eller egentlige behandlingstiltag.

Socialforskningsinstituttet har været den instans, der har gennemført de fleste undersøgelser inden for dette tema. Det er inden for denne sektorforskningsinstitution, der er opsamlet flest erfaringer med at udføre større kvantitative undersøgelser, og det er her, der er akkumuleret forskningsresultater om udsatte børns situation og erfaringer med hensyn til dataindsamling og analyser på dette område.

I dette arbejdsrapport koncentrerer jeg mig om at afdække, hvordan de opsamlede resultater og erfaringer anvendes til at belyse udsatte børns risiko for senere i livet at pådrage sig problemer.

Jeg vil behandle nogle udvalgte undersøgelser, der enten eksplicit eller implicit behandler spørgsmålet om hvordan forskellige belastningsforhold under børns opvækst øger børns risiko for senere at pådrage sig problemer. Jeg vil forsøge at belyse følgende spørgsmål:

1. Hvordan defineres og opgøres de belastninger (måles styrken af risikofaktorerne), der udgør den uafhængige variabel? Og hvordan opgøres børnenes senere problemer, der er den afhængige variabel?
2. Hvordan opgøres risikoen for, at børn, der har været udsat for bestemte specifikke typer belastninger (risikoeksponering) i deres barndom, får alvorlige problemer senere i deres liv?

3. Hvor relevante er forældrenes problemer som en indikator på, at børnene samtidig har problemer, og for at børnene har en risiko for at få problemer senere i deres liv?
4. I hvilket omfang er konstaterede statistiske sammenhænge udtryk for årsagssammenhænge?

Det er især spørgsmål 2 og 3, der vedrører risiko, der fokuseres på i denne artikel. Det skyldes, at risikospørgsmålet og især spørgsmålet om risikoen ved at være vokset op i familier, hvor forældrene har store problemer, har spillet en stor rolle i Skandinavien siden slutningen 1960'erne, hvor Gustav Jonsson (1967) i sin doktordisputats introducerede begrebet social arv. Gustav Jonsson lancerede dette begreb som et udtryk for en stærk tendens til, at børn i belastede familier pådrager sig de samme typer problemer som forældrene og oven i købet i forstærket udgave. Han hævdede således, at der var en stor risiko for at børn "arvede" forældrenes problemer, og at denne tendens blev mere og mere dominerende fra generation til generation. Gustav Jonsson havde ikke i sine undersøgelsesresultater belæg for at fremsætte denne teori (Ejrnæs 1999 og 2006e), men begrebet og tankefiguren om "arv af problemer" vandt indpas blandt både socialarbejdere og forskere.

Begrebet risiko introduceredes i SFI's forskning i rapporten "Børns opvækstvilkår" (Vedel-Petersen 1968). I opfølgingsundersøgelsen "Tabere i skolen 7 år senere" blev en egentlig risikoanalyse i mere stringent betydning gennemført (Nord-Larsen 1977). Opfølgingsundersøgelsen var den første af en række forløbsundersøgelser, både register- og surveyundersøgelser, der gav mulighed for at opgøre sandsynligheden eller risikoen for, at børn udsat for bestemte belastninger på et givet tidspunkt på et senere tidspunkt fik problemer. Afrapporteringen fra forskningsprogrammet om social arv har bl.a. bestået i en opregning af forskellige risikofaktorer, der fører til flerdoblinger af risikoen for at børn senere får alvorlige sociale problemer. Endelig anvendes begrebet risiko altså som det centrale begreb i Else Christensens rapport "Opvækst med særlig risiko". Som udgangspunkt for min analyse er det oplagt at se på, hvordan risikobegrebet almindeligvis bruges inden for forskningen.



## HVAD ER RISIKO?

Risiko er en faglig term, der bruges inden for mange akademiske discipliner. Begrebet bruges inden for økonomi, fx om risikoen ved bestemte typer investeringer, inden for naturvidenskab, fx i atomfysikken, hvor man bl.a. har studeret risikoen for ulykker i forbindelse med atomkraftværker, inden for sundhedsvidenskab, fx inden for epidemiologien, hvor man bl.a. har undersøgt rygningens betydning for risikoen for kræft-, hjerte- og kar-sygdomme. Inden for økonomien studeres det specielt, hvilken risiko (for økonomiske tab) virksomheder løber, når de investerer. Inden for sociologien studeres det specielt, hvordan menneskers risiko for at pådrage sig bestemte problemer, som fx arbejdsløshed, misbrug eller kriminalitet påvirkes af forskellige sociale forhold som fx klasse, status eller familieforhold. I 1984 gør formanden for The American Sociological Association Jim Short i sin ”presidential adress” status over en stigende sociologisk interesse for risikobegrebet, og indledningsvis fastslår han, at en neutral definition af risiko er, at ”risk is the probability of some future event” (Short 1984:711). Grundlæggende bruges begrebet altså på samme måde inden for sociologien<sup>2</sup> som inden for de andre videnskaber, idet det ganske enkelt bruges som et udtryk for sandsynligheden for, at bestemte (ofte

---

<sup>2</sup> Egentlige risikoanalyser er blevet almindelige inden for tværvideenskabelige discipliner, hvori sociologi indgår. Det gælder således forskellige former for miljøvidenskab (environmental studies) og folkesundhed (public health). I disse tværfaglige discipliner har sociologerne skullet forholde sig til enten naturvidenskabens eller lægevidenskabens eksakte krav til dokumentation af risiko gennem en omhyggelig risikoanalyse, og efterfølgende har risikovurdering, risikooplevelse og risikohåndtering kunnet analyseres i forskellige kontekster, fx organisatoriske eller diskursive. Herudover har fremtrædende nyere sociologiske teoretikere på et mere abstrakt plan beskæftiget sig med risiko. De har forholdt sig til risikoanalyse, risikovurdering og risikomanagement men først og fremmest som et overordnet træk ved det moderne og især det postmoderne samfund. Således er risiko for Beck, Giddens og Luhmann et centralt begreb i en samtidsdiagnose, men de hverken udfører eller refererer selv til konkrete risikoanalyser, og det er derfor ikke hos dem, man finder skarpe og præcise definitioner af risiko, der direkte kan anvendes i empiriske risikostudier på det sociale område. ”Luhmanns og Becks argumentation handler nemlig ikke så meget om, at finde den rette referentielle definition af risiko, der så kan tilbyde os en præcis terminologi, som vi kan applicere på eksterne referenter. I stedet giver denne tilgang os redskaber, der gør det muligt at angribe risikodebatten og de praksisser, som er forbundet hermed, fra en mere kritisk vinkel – en vinkel, der underminerer den fremherskende opfattelse af virksomheder som private, økonomiske aktører, der opererer vis-a-vis en statisk omverden. Dette perspektiv tvinger en til at reflektere over den proces, der genererer risiko – en proces, som i følge Luhmann og Beck er baseret på kommunikative beslutninger”. Petersen, K.L (2005). Det er imidlertid oplagt, at både den generelle og den specifikke anvendelse af begrebet hos disse sociologer bygger på, at risiko udtrykker sandsynligheden for en fremtidig (som oftest negativ) hændelse.

uønskede) begivenheder senere indtræffer<sup>3</sup>. Begrebets grundbetydning er således klar og entydig, og det er netop risikoanalysens egnethed som grundlag for at opstille prognoser, der er afgørende for, at risikoanalysen vinder indpas alle de steder i samfundet, hvor man på forskellig måde forsøger at undgå eller forsøger at kontrollere fremkomsten af skadelige tilstande for individerne eller for samfundet. I forhold til sociale problemer, socialt arbejde og socialpolitik er risikoanalysens relevans oplagt, fordi der eksisterer åbenbare sociale problemer, der er skadelige, og som man derfor gennem socialpolitikken vil forsøge at undgå eller forebygge. Gennem det sociale arbejde vil man forsøge at behandle dem på en sådan måde, at risikoen for tilbagefald eller pådragelse af nye problemer mindskes så meget som muligt. Risikoens størrelse, identifikationen af risikofaktorer, muligheden for at reducere risikoen og omkostningerne ved risikoreduktionen er derfor oplagt relevante for den anvendelsesorienterede sociologi.

På denne baggrund kan man undre sig over, at risikobegrebet ikke har været mere fremtrædende inden for socialforskningen i Danmark. En medvirkende forklaring kan være, at begrebet social arv har spillet en dominerende rolle i den danske socialforskning vedrørende udsatte børn, og at det har ført til en skævvridning af forskningen og afrapporteringen, som har skullet indpasses i en social arvs-tradition og afrapporteres i social arvs-terminologi snarere end i risikoterminologi.

---

<sup>3</sup> Risiko som udtryk for sandsynligheden for fremtidige negative hændelser er nok mest anvendt indenfor lægevidenskaben. "Indenfor det medicinske felt tager risikobegrebet udgangspunkt i klinisk og epidemiologisk forskning. På baggrund af undersøgelser af befolkningsgrupper forsøger den epidemiologiske forskning at kortlægge kausalsammenhænge mellem risikoeksponering og sygdomsforekomst. Denne afdækning af de bagvedliggende årsager til sygdom anvendes som grundlag for at udregne sandsynligheder for fremtidig sygdom" (Hansen og Svendsen 2005:8). Det er også epidemiologiens risikostyrkemål, der er udgangspunkt for opstillingen af forskellige risikostyrkemål, der kan være anvendelige inden for studiet af sociale problemer og i socialt arbejde. (Nørrung 2005:104-108 og Lagerberg 2000:96).

## **UDVALGTE STUDIER FRA SOCIALFORSKNINGS- INSTITUTTET FRA DE SIDSTE 40 ÅRS FORSK- NING I BØRNS OPVÆKSTVILKÅR 1968-2003**

Siden midten af 60'erne har Socialforskningsinstituttet gennemført en række undersøgelser, der har behandlet børns opvækstvilkår og opvækstvilkårenes indflydelse på børnenes senere liv. Dvs. disse studier har enten eksplicit eller implicit inddraget spørgsmålet om den risiko, der har været forbundet med at vokse op under forskellige forhold. Det er et udvalg af disse studier, jeg i det følgende gennemgår som baggrund for at se på den seneste publikation "Opvækst med særlig risiko".

### **"Børns opvækstvilkår" 1968**

Undersøgelsen (Vedel-Petersen, m.fl. 1968) omhandler 9–12 åriges hjemmemiljø og problemer i skolen. Undersøgelsens design er på mange punkter interessant. For det første har lærere bistået af skolepsykologer, der var omhyggeligt informeret om undersøgelsens sigte, udpeget ca. 650 ud af 7679 børn, der blev anset for at være problembørn i de 352 undersøgte skoleklasser i henholdsvis København og det daværende Randers Amt. Denne gruppe børn er så systematisk blevet sammenlignet med et repræsentativt udsnit af alle andre børn i de udvalgte klasser, og på den måde har man fået en undersøgelsespopulation, hvor den ene halvdel har bestået af børn, der er blevet udpeget som problembørn, og den anden halvdel har bestået af børn, der altså indirekte af de samme lærere er blevet udpeget som normale. Der er så gennem interview med børnenes familier (mødrene) indsamlet en lang række oplysninger om fx indtægt, arbejdsløshed, civilstand, sygdom mv. Det betyder, at der er mulighed for at undersøge sammenhængen mellem en lang række indikatorer på familieproblemer og barnets opførsel i skolen. Undersøgelsen er bemærkelsesværdig ved, at denne sammenhæng opgøres på flere for det sociale arbejde meget relevante måder. For det første opgøres det, hvor hyppigt den pågældende belastning overhovedet forekommer i familier. For det andet gøres det op, hvor stor en andel af de familier, der har den pågældende belastning, der også har et problembarn. For det tredje gøres det op, hvor stor en andel af problembørnene, der rekrutteres fra familier med den pågældende type belastning.

Dette er en meget sober undersøgelse, der med forfatterens egne ord først og fremmest må ”betragtes som et bidrag til en beskrivelse af forholdene i familier, der på den ene eller den anden måde må anses for svage eller utilstrækkelige eller risikable for deres børns psykiske og sociale udvikling” (Vedel-Petersen et al. 1968:27). Det understreges således, at der først og fremmest er tale om en deskriptiv analyse, som kan vise, hvilke typer problemer, der karakteriserer familier, der må anses for svage eller utilstrækkelige eller risikable for deres børns udvikling. Forfatterne hævder hverken, at undersøgelsens resultater kan *dokumentere*, at bestemte forhold *er* skadelige for den fremtidige udvikling, eller at man på baggrund af resultaterne kan hævde, at der *er* en bestemt risiko forbundet med bestemte forhold.

Det fremgår af det næste citat, at den i rapporten indsamlede form for viden anses for nyttig som grundlag for det støttende og behandlende arbejde, men citatet viser samtidig, at ambitionen er på sigt at udvikle redskaber til opsporing af vanskeligt stillede familier, til vurdering af deres støttebehov og til vurdering af hvilke tegn, der kan betragtes som egentlige *risikotegn*.

*”Undersøgelsen søger at tilvejebringe en første kortlægning af arbejdsmarkedet for den støttende og behandlende virksomhed over for familier, hvis børn har vanskeligheder med tilpasning og personlighedsudvikling. Den søger derudover at belyse, hvorvidt bestemte træk, enten af ydre og offentlig karakter eller af indre privat karakter, optræder så hyppigt i svage og støtte-trængende familier, at de kan nyttiggøres ved opsporing af sådanne og ved vurdering af støttebehovet, eller i hvert fald må betragtes som risikotegn” (Vedel-Petersen et al 1968:27).*

Helt centralt er det imidlertid, at forfatterne selv gør opmærksom på, hvad der er centralt for at kunne foretage en egentlig undersøgelse af risikoen. Det centrale er efter forfatterens opfattelse, at der foretages en efterundersøgelse, således, at man har data om børnenes forhold på to forskellige tidspunkter.

*”Det er instituttets håb, at det om en årrække vil være muligt at gennemføre en efterundersøgelse af de børn, der indgår i under-*

*søgelsen. Det vil hermed blive muligt med større sikkerhed at belyse, hvilke baggrundsfaktorer, der må tillægges særlig vægt, og desuden ikke mindst hvilke af børnenes tilpasningsproblemer og symptomer, der har de dårligste prognoser. (Vedel-Petersen 27)*

Denne tidlige og meget grundige publikation om børns opvækstvilkår udmærker sig på en lang række områder.

For det første kaldes de forskellige familiebelastninger ikke umiddelbart risikofaktorer men opfattes som indikatorer på belastninger, som formodes at medføre risiko. Risikoen er reelt ikke undersøgt. Det er fremhævet, at der skal en longitudinel undersøgelse til for at fastslå, om det faktisk er risikofaktorer. Men ønsket om opgørelser af sammenhængen mellem de potentielle risikofaktorer og børnenes senere problemer viser, at forfatterne har en klar opfattelse af, hvilke opgørelsesmetoder, der er relevante for den anvendelsesorienterede socialforskning. Der er således opgørelser af de potentielle risikofaktorerers hyppigheder, af styrken af deres sammenhæng med forekomst af problembørn, og andelen af problembørn, som kan identificeres ved en bestemt potentiel risikofaktor. Denne undersøgelse vidner indirekte om kendskab til tankegangen bag de epidemiologiske risikobegreber: prævalens (hyppighed af belastningerne), absolut risiko (sandsynlighed for at pådrage sig problemet), sensitivitet (andel af de problemmramte, der har været udsat for risikofaktoren) og den præventive gennemslagskraft (andel af problemerne, der kan antages at skyldes den pågældende risikofaktor – altså den andel af problemet der maksimalt kan forebygges)<sup>4</sup>. Dette kendskab til tankegangen bag alle de for den anvendelsesorienterede socialforskning relevante risikomål er en stor kvalitet ved dette studie i belastningsfaktorer under børns opvækst.

### **"Tabere i skolen" 1976**

Denne rapport er en detaljeret gennemgang af hvordan de i "Børns opvækstvilkår" identificerede problembørns skolevanskeligheder gav sig udslag. (Nord-Larsen og Vedel-Petersen 1976) Den rummer altså et væld

---

<sup>4</sup> For en nærmere beskrivelse af de forskellige epidemiologiske risikoopgørelsesmetoder og deres anvendelse inden for forskning i sociale problemer, se fx Lagerberg 2000, Nørrung 2006b: 101-117, Gabrielsen 2006a

af mere detaljerede oplysninger om problembørnenes skolevanskeligheder, men metodisk er der grundlæggende ikke noget nyt i forhold til "Børns opvækstvilkår". I 1971 blev der foretaget en opfølgningsundersøgelse, og i 1977 kom rapporten med den ønskede opfølgning på de to rapporter: "Børns opvækstvilkår" og "Tabere i skolen".

### **"Tabere i skolen" 7 år efter 1977**

I denne rapport gjorde man på baggrund af både interview og registeroplysninger op, hvordan de børn, man i 1964 havde karakteriseret som problembørn, klarede sig 1971 (Nord Larsen 1977). Man fik på denne måde en enestående mulighed for at teste, hvor succesfuld den screening, som klasselærer og skolepsykolog havde foretaget 7 år tidligere havde været mht. at forudsige om børnene fik problemer 7 år efter. Man kunne nemlig gøre op, i hvor stort omfang de 16–19 årige, som havde problemer i 1971, var børn, som man faktisk allerede havde klassificeret som problembørn ved screeningen 7 år tidligere. Denne forløbsundersøgelse eller longitudinelle undersøgelse er bemærkelsesværdig ved dens forbilledlig klare problemformulering, som allerede på s. 15 specificeres i tre hovedspørgsmål:

1. "Er det rimeligt at betragte skoletilpasningsproblemer i 9–12 års alderen som indikatorer for forskellige problemer i ungdomsårene?"
2. "Hvilken betydning har den familiemæssige og social-økonomiske baggrund i barndomsårene for de unges udvikling op til 16–19 års alderen?"
3. "I hvilket omfang har skolen og de øvrige offentlige hjælpeorganer erkendt børnenes problemer og iværksat foranstaltninger til afhjælpning af disse?" (Nord-Larsen 1977: 15-16).

I sammenfatningen resumeres, at det er "muligt at pege på indikatorer, der selvom de kun karakteriserer en mindre del af de unge, alligevel omfatter en stor del af dem, der har problemer 16-19 års alderen" (Nord-Larsen 1977: 22). Det angives således, at de unge, der allerede i 1964 var udpeget som problembørn, udgør 20 % af de unge, der har forladt skolen allerede i 6-7 klasse og 33 % af alle lovovertrædere, selvom problembørnene kun udgør 7 % af alle unge. Førnævnte opgørelse viser imidlertid samtidig, at risikoindikatoren i dette tilfælde kun kan være forklaring på maksimalt henholdsvis en femtedel og en tredjedel af de samlede ungdomsproblemer.

Og Nord-Larsen gør selv opmærksom på indikatorernes anden svaghed: ”de viste indikatorer har den fundamentale svaghed, at langt de fleste af de unge, som er karakteriseret ved disse [indikatorer], ikke har problemer i 16–19 års-alderen”. (Nord-Larsen: 24). Som eksempel nævner han, at kun 28 % af problembørnene, der blev udpeget i 1964, har forladt skolen før 8. klasse. Kun 12 % af disse har begået lovovertrædelser. Den absolutte risiko er altså forholdsvis lav. 72 % af problembørnene ophørte ikke med skolen tidligt, og 88 % blev ikke kriminelle. Det er således en undtagelse, at de udpegede probembørn faktisk også bliver ”problem-unge”.

I sammenfatningen præciseres problemstillingen og de centrale resultater fremhæves på en sådan måde, at deres relevans i forhold til både det forebyggende og det behandlende arbejde bliver indlysende. Det bliver nemlig på den ene side tydeligt, at resultaterne kan bruges til at udpege faktorer, der giver en *forhøjet* risiko for at pådrage sig sociale problemer, men det bliver på den anden side samtidig tydeligt, at analyserne viser, at *ingen* af risikofaktorerne medfører en *høj* absolut risiko for at få et bestemt socialt problem. Konklusionen er, at man får fat i mindre end en tredjedel af de unge med problemer, selvom man målrettet sætter ind over for alle dem, der i 1964 var udpeget som problembørn. Mere end to tredjedele af problemerne er altså opstået i mellemtiden. Der fremlægges således her en analyse af risikofaktorer, som politikere og offentlige ledere kan bruge som grundlag for deres planlægning af forebyggende tiltag, og som praktikere kan bruge som grundlag for, at skønne over usikkerheden med hensyn til at forudsige udviklingen for det enkelte barn.

### **”Opvækst med langvarig arbejdsløshed” 1996**

Schultz Jørgensen m.fl. fremlægger i forskningsoversigten ”Risikobørn” (1993)<sup>5</sup> resultater fra både de førnævnte danske risikoundersøgelser og resultater fra udenlandske undersøgelser af børns risiko for at pådrage sig problemer, og i 1996 udgiver Socialforskningsinstituttet igen en risiko-

---

<sup>5</sup> En nærmere redegørelse for denne publikations sigte og indhold findes hos Ebsen 2007: 10-13. I publikationen peges der på behovet for fortsat forskning i risikofaktorer og dertil en forskning i beskyttelses faktorer (ibid: 13), og Ebsen fremhæver, at denne fokusering på de udsatte børns fremtidige udvikling eller prognose er i overensstemmelse med tendensen i ændringen af lovgivningen samme år, ”hvor forventningerne til barnets fremtid bliver udslagsgivende parameter for, om de sociale myndigheder skal gribe ind. Dermed bliver forskning i risikofaktorer et element, som passer med ideerne i loven, selvom det foreløbig ikke har været muligt at bidrage med redskaber til forudsigelser og slet ikke i form, som socialarbejderne kan drage nytte af” (ibid: 15).

undersøgelse med fokus på udsatte børns livesforløb. ”Opvækst med langvarig arbejdsløshed” (1996) er Mogens Christoffersens første publikation, der afrapporter analyser af data fra en registerundersøgelse, der indeholder data i form af en lang række oplysninger om børn, der er født i 1966, og deres forældre år for år gennem en femten års periode 1979–1993. I undersøgelsen vises, at forældrenes langvarige arbejdsløshed øger hyppigheden af problemer for både forældre og børn. Denne undersøgelse angiver hyppigheder af problemer for børnene ved forskellige ledighedsgrader: ingen ledighed, 1-5 % ledighed, 6-24 % ledighed og 25-100 % ledighed samt endelig hyppigheden af problemer i førtidspensionistfamilierne. Det viser sig, at stigende ledighed systematisk giver en højere frekvens af forældreproblemer, og at der også er en overhyppighed af børneproblemer i disse familier, om end overhyppigheden ikke er så stor som for forældrene. Generelt har førtidspensionister og deres børn den største hyppighed af problemer.

Christoffersen udnytter også, at denne longitudinelle undersøgelse har data om både børn og voksne for hvert enkelt år i perioden 1979–1993, han analyserer specifikt, hvilken indvirkning forældrearbejdsløsheden det forudgående kalenderår har på familiens problemer. Det hedder fx således: ”Undersøgelsen viser, at hvis forældrene havde et relativt stort ledighedsomfang et år, så var sandsynligheden for en række sociale og helbreds-mæssige belastninger væsentligt øget det efterfølgende år” og der fortsættes ”Endvidere øges risikoen det efterfølgende år for opbrud i børnenes sociale forhold (familieopløsning, flytninger, anbringelser uden for hjemmet)” (Christoffersen 1996: 16). Han undersøger altså ikke bare sammenhængen mellem variabler inden for et givet tidspunkt, han forsøger at analysere, hvordan forudgående betingelser indvirker på sandsynligheden for at der opstår sociale problemer. Christoffersen indfører her risikobegrebet og bruger det helt præcist om *sandsynligheden for en fremtidig hændelse*, jf. Short 1984. Han undersøger endvidere arbejdsløshedens indvirkning, når der *kontrolleres* for en lang række andre variable. Det hedder således om sammenhængen mellem arbejdsløshed og familieopløsning, som beskrives udførligt s. 59-63, ”Hvis man i nærværende analyse tager højde for sådanne bagvedliggende sociale forhold (indkomst, erhvervsuddannelse faglærte/ufaglærte arbejdere mv.) så forbliver begge forældres ledighed alligevel en faktor, der sammen med de andre forhold kan være

med til at forklare separationshyppighederne” (Christoffersen 1996:61). Denne kontrol for andre variabelers indvirkning foretages dog ikke systematisk og er kun opgjort præcist i bilagstabeller. Det viser sig fx i bilagstabel 3.1, at forældrenes arbejdsløshed er en betydningsfuld variabel, der øger risikoen for familieopløsning med ca. 60 % (odds ratio 1,62), men det fremgår også af tabellen, at risikoforøgelsen er størst og over 80 % (odds ratio 1,82), hvis faderens skattepligtige indkomst det forudgående år er mindre end 200.000 kr. Ligeledes er det s. 75-79 beskrevet, at der er sammenhæng mellem forældrenes arbejdsløshed og deres indlæggelser for somatiske sygdomme. Af to andre tabeller, 3.2 og 3.3 i bilaget, fremgår det imidlertid, at faderens skattepligtige indkomst er den faktor, der har mest og næstmest indflydelse på mødrenes og fædrenes hospitalsindlæggelser. Christoffersen kommenterer imidlertid ikke disse helt centrale resultater i selve rapportens tekst. Her refereres blot, at sammenhængen mellem arbejdsløshed og problemer holder, ”også når der tages højde for en række sociale baggrundsforhold (alder, erhvervsuddannelse, indkomst)” (Christoffersen 1996:76).

Samlet har denne undersøgelse dog fortrin frem for de tidligere undersøgelser, idet den muliggør en mere nuanceret risikoanalyse først og fremmest på grund af at det er en totalundersøgelse af to årgange børn, dernæst på baggrund af at data stammer fra en 15 års periode. Der findes i publikationen relevante og interessante opgørelser af:

- Absolut risiko for forældre og børneproblemer ved forskellige ledighedsgrader året forud. (positiv prediktiv værdi)
- Absolut risiko opgjort for grupper med forskelligt ledighedsforløb
  - Fuld beskæftigelse
  - Arbejde – ledig – arbejde
  - Arbejde – ledig – ledig
  - Ledig – ledig – ledig

Der opstilles endvidere en samlet model, hvor der kontrolleres for indflydelse fra de andre faktorer. Endelig opgøres risikoen som odds-ratio, dvs. som sandsynligheden (odds) for at få problemet, når risikofaktoren er til stede, divideret med sandsynligheden for at få problemet, når risikofaktoren ikke er til stede, altså et tilnærmet udtryk for den relative risiko.

Disse forskellige opgørelser nuancerer spørgsmålet om sammenhængen mellem forældreproblemer og børnenes problemer ganske betydeligt, hvilket Christoffersen desværre ikke gør noget særlig ud af. Han fremhæver således ikke det faktum, at sammenhængene bliver betydelig svagere, når sammenhængen blot vedrører det forudgående års ledighed, og igen endnu svagere, når sammenhængen vedrører nyopstået ledighed. Han fremhæver heller ikke det centrale forhold, at når man i en samlet model ser på, hvorledes de enkelte faktorer bidrager til forklaring af forældres og børns problemer, så er det faktisk faderens indtægt, der suverænt er den faktor, der forklarer mest, hvilket gør det uforståeligt, at denne indtægtsvariabel ikke inddrages systematisk i forklaringen. Hovedindtrykket er, at Christoffersen systematisk fremhæver de dele af analysen, der giver anledning til at konkludere, at det er ledigheden, der i sig selv udløser problemer hos *både* forældre *og* børn. Denne konstatering af at ledigheden har en selvstændig betydning er bestemt også vigtig, men det er et stort problem, at det ikke fremhæves og inddrages i analysen, at resultaterne faktisk viser, at hverken den forudgående arbejdsløshed eller den nyopståede arbejdsløshed kan forklare en særlig stor andel af variationen, men at det derimod af den samlede model direkte fremgår, at faderens indtægt er den faktor, der forklarer mest.

### **"Risikofaktorer i Barndommen" 1999**

På baggrund af konklusionerne om at der kunne konstateres en forhøjet risiko for problemer hos børn, hvis forældre blev arbejdsløse, fokuserer Christoffersen i sit næste studie "Risikofaktorer i Barndommen" (Christoffersen 1999): på en række andre risikofaktorer. Det hedder således: "På baggrund af disse analyser af en ti-procents stikprøve besluttedes det i nærværende undersøgelse dels at inddrage forældrenes psykiske sygdomme som *et blandt flere* belastningsforhold, dels at udvide analyserne til at omfatte hele årgangene født i 1966 og 1973" (Christoffersen 1999:9).

*Selektiv variabeludvælgelse– den forsvundne indtægtsvariabel og andre savnede variabler*

Under overskriften "*Forældres psykiske sygdomme som en risikofaktor*" argumenteres for udvælgelsen af risikofaktorer på følgende måde

*”Ud fra tidligere social-psykologisk forskning synes en af de vigtigere prediktorer for børns og unges udvikling af psykiske sygdomme at være forældrenes mentale sygdomme. En række longitudinelle undersøgelser inden for denne tradition har koncentreret sig om at belyse sammenhængen mellem forældres psykiske sygdomme og børnenes senere livsforløb (fx Rutter, 1966; Mednick & Schulsinger, 1968; Rutter & Quinton, 1981; Keller et al., 1986). Et klassisk eksempel er den tidligere nævnte forløbsundersøgelse blandt drenge på et behandlingshjem, sammenlignet med et udvalg blandt Stockholms drenge (Jonsson 1967). Denne undersøgelse viste populært sagt, at de væsentligste prediktorer for børnenes kriminalitet var forældrenes mentale sygdom, forældrenes alkoholisme eller, om børnene havde indlæringsvanskeligheder i skolen. Hvis alle tre faktorer var til stede, ville 91 % komme ud i kriminalitet, mens dette kun var tilfældet for 24 %, hvis ingen af de tre faktorer var til stede (Uldall 1997). Nærværende undersøgelse inddrager således omfanget af forældrenes ledighed, forældrenes pådømte kriminalitet, alkoholisme og psykiske lidelser ...” (Christoffersen 1999:9-10).*

Udvælgelsen af variable begrundes altså med en henvisning til social-psykologisk forskning og til Jonssons klassiske undersøgelse. Christoffersen påstår, at Jonssons berømte undersøgelse har vist, at tre ud af fire prediktorer for børnenes kriminalitet er psykiske sygdomme hos forældrene og andre alvorlige forældreproblemer, og han bruger denne påstand til at argumentere for at sætte fokus på alvorlige individuelle forældreproblemer. Der argumenteres ikke yderligere for udvælgelsen af risikofaktorer.

Der er grund til at se nærmere på argumentationen for udvælgelsen. Der henvises overfladisk til forskellige forskere, men der henvises kun til et konkret forskningsresultat, som Christoffersen altså tillægger den berømte svenske forsker, børnepsykiater og leder af familieinstitutionen Skå Gustav Jonsson. I denne forbindelse begår Christoffersen fire graverende fejl.

De anførte resultater, som Christoffersen refererer til, stammer slet ikke fra Jonssons klassiske undersøgelse og disputats “Delinquent boys, their parents and grandparents” fra 1967. Uldall, der opgives som sekundær

reference, angiver da heller ikke, at resultaterne skulle stamme fra Jonsson<sup>6</sup>. Christoffersen anvender her Jonssons undersøgelse som begrundelse for udvælgelsen af variable, men resultaterne, han refererer til, stammer fra en helt anden undersøgelse. Af Uldalls referat af de pågældende undersøgelsesresultater fremgår det i øvrigt, at disse meget høje absolutte risici kun er gældende for en population af børn, der har været anbragt på behandlingshjem, og altså ikke som Christoffersen skriver på grundlag af opgørelser af *både* børn anbragt på institution *og* et udvalg af Stokholmerdrengene. Christoffersen anfører en forkert population. Endelig er de *tre* faktorer, Uldall nævner i sin artikel: ”at børnene allerede på børnehjemmet indgik i smårapserier”, ”at forældrene var mentalt syge eller havde alkoholmisbrug”, og at børnene ”havde indlæringsvanskeligheder”<sup>7,8</sup>, og ikke som Christoffersen refererer ”forældrenes mentale sygdom, forældrenes alkoholisme eller, om børnene havde indlæringsvanskeligheder i skolen” (Christoffersen 1999:10). Christoffersen har overset, at den vigtigste faktor ifølge Uldalls referat var *børnenes egne* rapserier. Christoffersen har endelig opdelt forældrenes mentale sygdom og alkoholisme i to faktorer, selvom det hos Uldal kun er en faktor. I Christoffersens udlægning bliver det til to selvstændige faktorer, der er knyttet til forældrenes problemer.

Konsekvensen af disse fire fejl er, at undersøgelsen i Christoffersens referat kommer til at fremstå som Jonssons dokumentation for, at forældrenes problemer generelt har meget stor betydning, mens det af Uldalls referat tydeligt fremgår, at hans omtale ikke gælder Jonssons undersøgelse fra 1967, at resultaterne kun gælder de institutionsanbragte, og at forældreproblemer kun udgør en af de tre faktorer, der er bestemmende for, om børnene blev kriminelle, mens de to andre er henholdsvis børnenes egenskaber og adfærd.

---

<sup>6</sup> Desværre har Uldall ingen reference i hans artikel; på min personlige forespørgsel har Uldall meddelt, at den undersøgelse, han refererer til, er Fried, I (1995).

<sup>7</sup> Uldalls omtale af undersøgelsen lyder i sin fulde udstrækning således: ”En svensk undersøgelse fra et behandlingshjem med udgangspunkt i 250 drenge behandlet kort før og under 2. verdenskrig, er blevet fulgt i 30 år mht. kriminalitet. De væsentligste faktorer for kriminalitet var, at børnene allerede på børnehjemmet indgik i smårapserier, men derudover som væsentlig faktor, at forældrene var mentalt syge eller havde alkoholmisbrug, og havde indlæringsvanskeligheder. Var alle tre faktorer til stede, ville 91 % af børnene komme ud i kriminalitet mod kun 24 %, hvis ingen af de tre faktorer var til stede”.

<sup>8</sup> På baggrund af at populationen kun består af institutionsanbragte, der oven i købet i Frieds artikel benævnes psykopater, fremstår det ekstraordinært høje absolutte risikoniveau sandsynligt.

Christoffersen refererer undersøgelsesresultaterne forkert, og han tillægger uretmæssigt Gustav Jonsson denne undersøgelse. Alle fire forhold medvirker til at fremstille forældrenes forhold som meget alvorlige risikofaktorer og dermed som en begrundelse for, at han i sin analyse sætter fokus på disse<sup>9</sup>.

Udvælgelsen af risikofaktorer er dog først og fremmest betænkelig af andre grunde. Først og fremmest er det et stort problem, at indtægtsvariablen, som i det foregående studie på grundlag af de samme data viste sig at have den største forklaringskraft, slet ikke inddrages i analysen, og at dette overhovedet ikke kommenteres og diskuteres. Christoffersen umuliggør simpelthen, at man kan analysere, hvilke forhold der har den største forklaringskraft, og han umuliggør, at man kan kontrollere eller teste for variabelen indtægt, som allerede i det forrige studie havde vist sig at have det største forklaringspotentiale.

Dernæst diskuteres det overhovedet ikke, om der kunne være andre forhold, der kunne være afgørende for, at der opstår problemer for børnene. Der er ikke i problemformuleringen gjort opmærksom på, at skoleforløbet, boligkvarterets kendetegn, dropout af skolen, barnets egen skoleuddannelse, erhvervsuddannelse og arbejdsløshed eller lignende kunne være afgørende for udviklingen af sociale problemer. De tre sidste forhold er dog medtaget i datasættet men tydeligvis ikke primært som risikofaktorer men snarere som indikatorer på sociale problemer.

Der sættes i dette studie fokus på forældrenes individuelle problemer som afgørende for, at børnene får problemer, og risikoanalysen gennemføres således, at denne optik fastholdes, og analysen bliver derfor på en lang række punkter direkte misvisende. Det skyldes især, at der næsten udelukkende lægges vægt på at analysere risikoen gennem opgørelse af

---

<sup>9</sup> Som Christoffersen refererer denne undersøgelse virker den som en håndfast dokumentation for, at børn i stort omfang får alvorlige sociale problemer, hvis forældrene har alkoholproblemer eller psykiske sygdomme. De fire fejl er i sig selv graverende. Det er dog endnu mere problematisk, når alle fire fejl trækker i samme retning, så undersøgelsesresultaterne fremtræder som en dokumentation, for, at forældrenes problemer er den vigtigste årsag til børnenes problemer. Når jeg så udførligt refererer Christoffersens begrundelse for at fokusere på forældrenes problemer, er det fordi, det tydeliggør, at fejllæsninger og alvorlige fejl i referater er med til at fremstille forældreproblemer som en meget væsentlig årsag til børnenes problemer. Sådanne selektivt fejlagtigt refererede afrapporteringer af tidligere forskningsresultater er med til at vedligeholde myter om social arv.

relative risici i form af odds ratio. Således fremgår det, at odds ratio for at blive narkoman er 5,8, hvis moderen er narkoman. Dvs. risikoen er 5,8 gange så stor, som hvis moderen ikke er narkoman (Christoffersen 1999:72). Når risikoen næsten udelukkende opgøres som en sådan flerdobling af risikoen, lyder det dramatisk og giver anledning til den opfattelse, at der er en meget høj risiko forbundet med at forældrene har problemer, og at moderens narkomani er en betydningsfuld risikofaktor. Ingen af delene er tilfældet. Den absolutte risiko er lille, og moderens narkomani er isoleret kun skyld i en ubetydelig andel af de unges narkomani<sup>10</sup>.

#### *Ufuldstændig statistisk analyse – tvivlsom årsagsanalyse*

I Christoffersen fremstilling kommer det til at se ud som om det er en hovedtendens, at man arver forældrenes problemer. Det er absolut ikke tilfældet, men det gøres aldrig klart i Christoffersens analyse af risikofaktorerne (Nørrung 2006c).

Analysen er mangelfuld på flere punkter. For det første er selve den statistiske analyse Christoffersen gennemfører ved logistisk regression mangelfuld. Gabrielsen (2006b) viser, at der i analysen bør skelnes mellem den ”forløbseffekt”, hvor forældreproblemet er årsag til børneproblemet og en ”familieeffekt”, der er udtryk for en fælles problemskabende påvirkning på både forældre og børn i samme familie. Christoffersens årsagsanalyse er utilstrækkelig, idet Christoffersens konklusion om at hvis moderen og ”især hvis faderen har fået en voldsdom, ses en forhøjet risiko for, at også deres drenge bliver dømt for vold” (Christoffersen 1999:62) er misvisende. Det fremgår af Gabrielsens analyse af de samme data, at man med lige så stor ret ”kan tolke sønnens vold som årsag til faderens vold...” (Gabrielsen 2005b:220). En statistisk analyse af samme karakter, som den Christoffersen foretager, viser således, at årsagsforholdet ligeså godt kan vendes om. Christoffersen kan altså reelt ikke påvise, hvilken vej årsagssammenhængen går. Gabrielsen argumenterer for, at de to modstridende tolkninger begge bør afvises. Der kræves en ny tolkning: ”Sammenhængen kan som vist med fixed effect-modellen, bedst tolkes som ”familieeffekter” (ibid: 220). Dvs. Christoffersens analyse af data for hvert år over en 15 årig

---

<sup>10</sup> Den absolutte risiko opgøres overhovedet ikke i Christoffersens rapport, og det fremgår kun indirekte (i tabellen s. 72), at moderens narkomani er så ubetydelig som årsag til de unges narkomani, at denne risikofaktor ikke kommer med i den samlede model.

periode, der tilsyneladende overbevisende godtgør, at det er forældrenes problemer, der er årsag til børnenes problemer, er utilstrækkelig. Gabrielsen viser, at der hverken for frihedsdomme, voldsdomme eller selvmordsforsøg kan dokumenteres nogen forløbseffekt. Der er først og fremmest tale om en familieeffekt, dvs. at fælles påvirkninger af familien gennem strukturelle forhold er den mest sandsynlige grund til *både* forældrenes og børnenes problemer.

For det andet kan Nørrung gennem en analyse af Christoffersens egne data konkludere, at "[d]et store flertal – mere end 9 ud af 10 unge – undgår at blive ramt af (de registrerede) problemer, selvom en af deres forældre er ramt af mindst et problem" (Nørrung 2005a:41). Dette helt centrale faktum gøres ikke klart i Christoffersens egen analyse, fordi han overhovedet ikke i denne rapport (i modsætning til i den foregående) opgør den absolutte risiko og eksemplificerer, hvad den betyder. Nørrung kan konkludere "For et solidt flertal af unge med problemer gælder det, at vi kun får et ganske beskedent bidrag til forståelsen af (de registrerede) problemers opståen ved at fokusere på deres forældres registrerede problemer" (Nørrung 2006a: 42). Denne pointe fremgår kun indirekte af Christoffersens analyse, idet han stort set ikke i teksten kommenterer de meget lavere odds ratio-værdier i den samlede model og heller ikke opgørelserne af den etiologiske fraktion eller den præventive gennemslagskraft, som faktisk er anført i hans tabeller. Når man ser på de etiologiske fraktioner, der er udtryk for den præventive gennemslagskraft, kan det konstateres, at hverken forældrenes misbrug, psykiske lidelser, selvmordsforsøg, kriminalitet eller arbejdsløshed kan forklare nogen særlig stor andel af de unges problemer. Der er således ingen af disse risikofaktorer, der har særlig stor præventiv gennemslagskraft. Dvs. forebyggelse i forhold til netop de risikofaktorer, som Christoffersen fokuserer på, vil potentielt kun kunne udrydde en minimal del af de unges problemer. Forældrenes og de unges egen erhvervsuddannelse samt de unges arbejdsløshed kan derimod forklare meget store andele af problemet. Risikoanalyser på grundlag af opgørelser af absolutte risici, af odds ratio i den samlede model og af opgørelser af den præventive gennemslagskraft fører til helt andre konklusioner om behandling og forebyggelse end dem, Christoffersen med sine odds ratio-opgørelser lægger op til (Nørrung 2006b:288).

Christoffersens risikoanalyse bliver ufuldstændig og direkte misvisende på grund af den mangelfulde analyse af andre variables indvirkning, og fordi han helt undlader at medinddrage indtægtsvariablen i analysen. Det bliver derfor ikke tydeliggjort, at denne og andre strukturelle variabler er nogle af de mest betydningsfulde årsager til børnenes problemer, og der bliver ikke foretaget nogen kontrol for denne variabels indvirkning, en kontrol for bl.a. falske sammenhænge. Denne kontrol for andre variables indvirkning, som man i den klassiske sociologiske metodelitteratur kaldte elaborering, er en analysemetode, der ”svarer til det, som vi i dag forstår ved stratificerede tabelanalyser, hvor sammenhængen mellem variable analyseres i strata defineret ved værdierne af andre såkaldte kontrolvariable” (Kreiner 2006: 160). Denne form for analyse foretages ikke i ”Risikofaktorer i barndommen”, skønt den samlede model lægger op til det.

#### *Logistisk regressionsanalyse uden elaborering og specifikation*

Der er formentlig flere grunde til den manglende elaborering og specifikation. For det første er traditionel kontrol for andre variables indvirkning – både de bagvedliggende (elaboreringen) og de mellemkommende (specifikationen) – gledet mere og mere i baggrunden i den sociologiske analyse og er blevet afløst af en anden form for multivaribel analyse ved hjælp af loglineære modeller. Kreiner hævder direkte, at elaborering som analysemetode har mistet betydning: ”Som egentlig forskningsparadigme inden for sociologien ser det ud til at være forsvundet, selvom man stadig kan finde forskellige referencer til det og naturligvis stadig ser stratificerede analyser” (Kreiner 2005: 160). Dette skyldes ifølge Kreiner, at det er et meget begrænset antal variable man kan kontrollere for gennem traditionel elaborering; mens loglineære modeller tilsyneladende ikke har denne svaghed. Kreiner skriver: ”Teorien for loglineære modeller, der blandt andet blev markedsført med stor kraft i den sociologiske litteratur... ..lovede, hvad der i første omgang kunne opfattes som løsning på elaboreringsparadigmet. Loglineære modeller, modeller for flerdimensionale kontingenstabeller, er modeller, der beskriver betingede relationer mellem variable givet alle andre variable i tabellen. Altså formelle modeller med samme sigte som elaboreringen, men uden dennes indbyggede begrænsninger, fordi de loglineære modeller kunne formuleres for flerdimensionale tabeller af vilkårlig størrelse” (Kreiner 2005:161).

Kreiner er dog yderst skeptisk mht. disse modellers fortrin ”Elaboreringen er altså kun udvidet i yderst begrænset omfang, samtidig med at specifikationen af de betingede sammenhænge mellem variablene er særdeles svært tilgængelig. De loglineære modeller tog livet af elaboreringen uden at levere noget til gengæld” (Kreiner 2006:162).

Christoffersen anvender logistisk regressionsanalyse i ”Risikofaktorer i barndommen”, men det er tydeligt, at han gennem denne analyse hverken har løst elaborerings- eller specifikationsproblemet. Han har ikke systematisk inddraget disse dimensioner i analysen. Tværtimod har han i stort omfang stillet sig tilfreds med den rå odds ratio beregning, altså forholdet mellem odds for at pådrage sig et problem, når risikofaktoren er til stede, og odds, når risikofaktoren ikke er til stede. Han stopper analysen her og fortolker de rå og derfor meget høje odds ratio for sjældent forekommende risikofaktorer som udtryk for disse risikofaktorerers betydning, hvilket er vildledende i forhold til både et behandlingssigte, hvor det er helt centralt at kende den absolutte risiko og et forebyggelsessigte, hvor det er helt centralt at kende den præventive gennemslagskraft (den etiologiske fraktion)<sup>11</sup>. Hans fremlæggelse af resultater giver ingen mulighed for at få oplysning om den absolutte risiko, og han gør ikke selv noget ud af at fortolke ”den samlede model”, som anføres i tabellerne, og som ellers rummer oplysninger, der modificerer eller helt ændrer de konklusioner, som kan udledes af de rå odds ratio. Man kan nemlig se, hvorledes de høje odds ratio for sjældne belastninger enten forsvinder helt eller formindskes betydeligt i den samlede model, og man kan direkte se, at den etiologiske fraktion, som viser, at effekten af at forebygge virkningen af risikofaktorerne med de meget høje odds ratio, er meget begrænset.

Enkle firefeltstabeller, som Christoffersen desværre overhovedet ikke anvender, ville umiddelbart kunne give en oversigt og give mulighed for at beregne både absolutte risici og præventiv gennemslagskraft, og de kunne danne et godt udgangspunkt for både elaborering og specifikation i forhold til en række kontrolvariable.

---

<sup>11</sup> For en mere udbygget redegørelse for hvilke forskningsspørgsmål, der er centrale i den anvendelsesorienterede forskning (se Ejrnæs 2006d)

## **”Vidensopsamling om social arv” 2003**

Som et led i afrapporteringen fra forskningsprogrammet om social arv udsendtes i 2003 rapporten ”Vidensopsamling om Social arv” (Ploug 2003), som bl.a. indeholder kapitler om den socialt belastede småbørnsfamilie samt om risikofaktorer i barndommen og deres betydning i ungdommen. Disse to kapitler bygger på to undersøgelser fra Socialforskningsinstituttet. Det drejer sig om Else Christensens undersøgelse af et repræsentativt udsnit af børn født i 1995, hvis belastninger og trivsel undersøges. Der er i denne undersøgelse foretaget interview med mødre til disse børn i 1996 og 1999, og det er data fra denne børneforløbsundersøgelse, der danner baggrund for arbejdsrapporten ”Små børn i familier med sociale belastninger” (Christensen 2003). Det drejer sig tillige om den tidligere nævnte registerundersøgelse af alle børn født 1966. Christoffersen har på grundlag af data fra denne undersøgelse udarbejdet arbejdsrapporten: ”Risikofaktorer i barndommen og social arv” (Christoffersen 2003). Det er disse to arbejdsrapporter, der danner grundlag for Vidensopsamlingens fremstilling af børns arv af sociale problemer. Jeg skal i det efterfølgende kort referere, hvordan begrebet risiko anvendes i de to nævnte kapitler i Vidensopsamlingen<sup>12</sup>.

### *Risiko – Ingen begrebsafklaring eller definition – belastninger, der bliver til risikofaktorer*

Risikobegrebet indføres første gang i Vidensopsamlingen med en upræcis henvisning til en eller måske snarere to tidligere SFI-rapporter (Ploug 2003:9)<sup>13</sup>. På s. 16 hedder det om formålet med at anvende børneforløbs-

---

<sup>12</sup> En generel kritik af de fremlagte forskningsresultater i ”vidensopsamling om social arv” findes i Ejernæs 2006d.

<sup>13</sup> Indførelsen af det centrale begreb sker upræcist. Der angives ikke nogen definition, og der henvises uden reference til en dansk udgivelse, der er næsten samtidig med Jonsson (1967), og det må derfor være Vedel-Petersen (1968), Ploug her tænker på, men den undersøgelse, hvis resultater refereres i teksten er dog tydeligvis opfølgingsundersøgelsen ”Tabere i skolen 7 år efter” (Nord Larsen 1977). Der er imidlertid ingen referencer til denne undersøgelse. Derimod citeres der direkte fra Socialministeriets publikation Risikobørn (1993). Her hedder det: ”Det vanskelige spørgsmål om forudsigelse viste sig på den måde, at selv blandt de børn, hvor der tidligt blev konstateret forekomst af de alvorligste risikoindikatorer (fx antisocial adfærd) var det mere end halvdelen, der klarede sig godt i 16-19 års alderen”. (Ploug 2003:9). Citatet er et referat af nogle konklusioner fra undersøgelsen af Nord-Larsen (1977). Men denne centrale publikation er altså hverken direkte eller indirekte omtalt hos Ploug. Det er problematisk i forhold til muligheden for at finde de originale kilder, men det er dog først og fremmest problematisk, fordi det afspejler en overfladiskhed i forhold til behandlingen af kilderne, herunder Socialforskningsinstituttets egne publikationer og forskningsresultater, der ellers kunne have givet et godt udgangspunkt for en kvalificeret introduktion af et risikobegreb.

undersøgelsens oplysninger om familiernes belastninger ”disse oplysninger skal bruges til at finde frem til hvor stor en del af børnene, der har en risiko for at blive et udsat barn” (Ploug 2003:16). Men hverken risikobegrebet eller begrebet udsat barn defineres, og de opfattes derfor nærmest som identiske, og udsagnet forekommer derfor tautologisk. Der anføres derefter betragtninger om, at der skal mere end én belastning til, før der bliver tale om særlig risiko, og at ”maksimum 10 % af familierne har småbørn, som har en forøget risiko i forhold til deres jævnaldrende for at få et vanskeligt liv med mange belastninger” (Ploug 2003:16). Det anføres videre, at nogle af disse børn ”vil få et meget belastet liv, hvor det kunne have betydet noget, hvis det havde været muligt allerede i barndommen at sætte ind med positive foranstaltninger” (Ploug 2003:17).

Problemet er imidlertid, at der ikke er grundlag for disse risikobetragtninger; idet man på baggrund af de opgørelser fra Børneforløbsundersøgelsen, som Ploug bygger på, ikke kan afgøre, om der overhovedet er nogen risiko for senere fejludvikling forbundet med de pågældende belastninger, endside hvor stor denne risiko er. Det skyldes, at der ikke er anført definitioner af hverken risiko eller udsathed, og at der er anvendt en både vilkårlig og uigennemskuelig metode til opgørelsen af andelen af småbørn, der påstås at have en øget risiko for at pådrage sig problemer<sup>14</sup>. Endelig er der på intet sted på baggrund af Børneforløbsundersøgelsens data opgjort sandsynligheder for, at en risikofaktor medfører problemer for børnene på et senere tidspunkt.

I Børneforløbsundersøgelsen findes der en lang række interessante oplysninger om, hvordan moderen opfatter børnenes situation. Det er derfor ud fra undersøgelsens data muligt at fastslå, hvor stærk sammenhængen er mellem familiens belastningsfaktorer og børnenes problemer. Men disse beregninger er ikke foretaget eller er i hvert tilfælde ikke fremlagt i rapporten, og det er derfor ikke i rapporten muligt at få oplysninger om, hvor stor en andel af børnene fra de belastede familier, som faktisk også selv udviser problematisk optræden.

---

<sup>14</sup> Andelen opgives til at være 10 %, men det uklart, hvordan beregningen er foretaget, og opdelingen er under alle omstændigheder helt vilkårlig.

Der er således i denne undersøgelse hverken foretaget en analyse af, hvor god en indikator forældreproblemer er på samtidige børneproblemer, og der er ingen opgørelse af familiernes belastninger i 1996, og der er endelig ingen opgørelse af børnenes risiko for at have pådraget sig problemer i den tre årige periode ind til 1999, en opgørelse, som er en forudsætning for at opgøre risikoen.

### *Irrelevante og dramatiserende risikoopgørelser*

Et centralt kapitel i Vidensopsamlingen har titlen ”risikofaktorer i barndommen – betydning i ungdommen”. Resultaterne stammer fra analyse af de samme registerdata, der lå til grund for Christoffersens ”Risikofaktorer i barndommen”, og det er da også et arbejdsnotat fra Christoffersen (2003), der danner baggrund for kapitlet. Kapiteloverskriften indikerer klart, at der i dette kapitel kan forventes en risikoanalyse, der tydeliggør, hvilken betydning konstaterede risikofaktorer i barndommen har for udviklingen i ungdommen. Imidlertid indskrænkes analysen i dette kapitel til udelukkende at fremlægge de rå odds ratio opgørelser, uden at der er kontrolleret for andre faktorer. Disse høje odds ratio værdier viser dramatiske overhyppigheder. Et citat fra sammenfatningen er tilstrækkelig til at illustrere opgørelsesformen

*”Baseret på Socialforskningsinstituttets forløbsundersøgelse af børn født i 1966 kan det bl.a. konstateres at:*

- *Risikoen for vold i familien er 4 gange større i familier hvor faderen har været langtidsledig.*
- *Risikoen for at et barn anbringes udenfor hjemmet er 6 gange større i opløste familier.*
- *Risikoen for selvdestruktiv adfærd (narkomani, selvmordsforsøg) er mellem 2 og 3 gange større for børn af misbrugere.*
- *Risikoen for selvdestruktiv adfærd (narkomani, selvmordsforsøg) er dobbelt så stor for børn af forældre med mentale lidelser.*
- *Risikoen for selvdestruktiv adfærd (narkomani, selvmordsforsøg) er 10 gange større for børn, der har været udsat for vold i deres barndom” (Ploug 2003:40).*

Der fremlægges ovenfor opgørelser af dramatiske overhyppigheder, som efterlader det indtryk, at der er en meget stor risiko for, at de unge pådrager

sig disse alvorlige problemer, når deres forældre selv har været ramt af problemer. Men fx er den absolutte risiko for selvdestruktiv adfærd kun ca. 1 %, og det vil altså sige, at når den risiko stiger til det dobbelte, hvis en af forældrene har mentale lidelser, så stiger den altså til 2 %, hvilket jo stadig er en meget lille absolut risiko.

I Vidensopsamling om social arv fremlægges imidlertid kun de dramatisk store overhyppigheder, og det er på grundlag af disse, der drages konklusioner. Der er hverken nogen opgørelse af den absolutte risiko ved de anførte risikofaktorer eller nogen opgørelse af den præventive gennemslagskraft. Dvs. de to mest relevante risikoopgørelsesmetoder for henholdsvis det praktiske og det forebyggende sociale arbejde er udeladt i denne analyse. Kun odds-ratio, der lægger op til overdrevne forestillinger om risikoen ved at være opvokset i et hjem med belastninger, er anført.

#### *Skrækscenarier uden forskningsmæssigt belæg for den påståede risiko*

Som en del af afslutningen på føromtalte kapitel sættes risikoopgørelserne ind i et større perspektiv. Det hedder således i direkte forlængelse af det ovenfor anførte citat om fordoblinger og flerdoblinger af risikoen:

*”Budskabet med disse faktuelle oplysninger er, at der er meget langsigtede konsekvenser for børns liv og levevilkår af at være vokset op med de sociale belastninger, der er undersøgt i dette kapitel. Undersøgelserne i dette kapitel har omhandlet børn, der er født i 1966, og som er blevet fulgt i en 15 årig periode fra 1979 til 1993... ....*

*Man kunne fristes til at håbe på, at det sociale systems evne til at tage hånd om disse forhold har udviklet sig positivt siden de unge i denne undersøgelse var børn, men resultaterne i det forrige kapitel, der handlede om forholdene for nutidens 3½ årige tyder desværre ikke på dette. Og under alle omstændigheder viser denne undersøgelse, at belastninger, hvis langtids-effekter er undersøgt i dette kapitel, også findes blandt en ikke ubetydelig del af nutidens børn.*

*Resultaterne i dette kapitel viser således på deres egen ubehagelige facon, hvad der kan være i vente for de 10 procent af danske 3½ årige, der i dag vokser op i familier med sociale belastninger” (Ploug 2003:40).*

Det er forkert, at ”der er meget langsigtede konsekvenser af at være opvokset med de sociale belastninger”. Det er der kun for få procent (fra 2 til 10 % i de anførte eksempler). Ploug anvender i denne perspektivering dels den helt vilkårlige og dårligt dokumenterede påstand (på baggrund af Børneforløbsundersøgelsens data) om at andelen af børn fra belastede familier skulle være 10 %, og dels odds ratio-opgørelserne på baggrund af registerundersøgelsens data, der efterlader et indtryk af en meget stor risiko. Han kobler disse undersøgelsesresultater og giver dermed udtryk for at fx død, voldskriminalitet, misbrug og selvmordsforsøg er ”hvad, der kan være i vente for de 10 procent af danske 3½ årige, der i dag vokser op i familier med sociale belastninger”. Denne konklusion antyder gennem udtrykket ”hvad der kan være i vente”, at det får konsekvenser for alle 10 %, hvilket er helt urimelig på baggrund af, at ifølge undersøgelsen intet kan vide om disse indikatorer som risikofaktorer. Ydermere er de risikofaktorer, der optræder i børneforløbsundersøgelsen hyppigt forekommende<sup>15</sup> og ”lette”, mens der opereres med andre meget sjældnere og ”tunge” typer af belastninger i registerundersøgelsen. Endvidere er den absolutte risiko ved disse alvorlige belastninger lav, fx ca. 1 %, for selvdestruktiv adfærd, hvilket betyder, at selvom der sker en fordobling af risikoen, er der kun 2 % der pådrager sig problemet, og altså 98 %, der går fri. Alternative opgørelser ud fra registerundersøgelsens data viser, at den absolutte risiko for at unge fra belastede familier, selv pådrager sig alvorlige problemer er lille (Nørrung 2005a).

I Vidensopsamlingen sammenkobler Ploug dramatiske høje odds ratio-værdier fra en registerundersøgelse af alvorlige og meget sjældne risikofaktorer med vilkårlige opgørelser af familiebelastninger på grundlag af moderens oplysninger om betydelig lettere belastninger fra Børneforløbsundersøgelsen. På den måde oprulles et skrækscenarium, der overhovedet ikke er noget belæg for i de pågældende undersøgelser, hverken hver for sig eller sammenkoblet.

---

<sup>15</sup> Det er uklart, hvordan det opgøres, at 10 % af familierne skulle være belastede, hvilket i sig selv gør det problematisk at udsige noget om, hvilken risiko, de skulle være udsat for.

## ”OPVÆKST MED SÆRLIG RISIKO 2006”

Mit fokus i gennemgangen af rapporten ”Opvækst med særlig risiko” er på følgende spørgsmål: hvordan risikobegrebet bruges i forhold til de data, der tidligere har været anvendt som en form for dokumentation for eksistensen af social arv, om begrebet defineres meningsfuldt og konsistent og om det med dette udgangspunkt har været muligt forskningsmæssigt forsvarligt at belyse de to temaer, som den hidtidige forskning inden for forskningsprogrammet om social arv ikke har kunnet belyse. Det drejer sig for det første, om hvor stor risikoen for fremtidige problemer er, og for det andet om hvor stor effekt en forebyggende foranstaltning i forhold til en risikofaktor maksimalt kan have. Gennemgangen er meget detaljeret og derfor analyseres og vurderes flere tabeller og formuleringer indgående. Udpegningen af særligt udvalgte risikofaktorer diskuteres indgående, og opdelingen i normale og unormale børn på grundlag af en test diskuteres ligeledes indgående.

### *Hvad er risiko i ”Opvækst med særlig risiko”*

Der er ikke i denne rapport anført nogen definition af risiko, hvilket er problematisk, da det er et nøglebegreb i analysen. Begrebet introduceres på s. 11-12, hvor der redegøres for, at resultaterne i publikationen er baseret på børneforløbsundersøgelsens data.

*”Redegørelsen for, hvilke børn (og familier) det i særlig grad vil være relevant at iværksætte en tidligt forebyggende indsats for, er ligeledes baseret på børneforløbsundersøgelsen. ... .. Da børneforløbsundersøgelsen følger børn fra fødslen i 1995, til de bliver voksne, kan vi ikke med sikkerhed vide, hvilke børn der på længere sigt får et vanskeligt liv, men vi kan komme med et fagligt baseret skøn om, hvilke børn der har en særlig risiko for også senere at få det vanskeligt” (Christensen 2006 : 11-12).*

Citatet viser, at forebyggelse (indsats før problemerne viser sig) og risiko knyttes tæt sammen, og at risiko altså vedrører spørgsmålet om at pådrage sig problemer *i fremtiden*. Introduktionen af begrebet tyder således på, at risiko i lighed med både den epidemiologiske og den sociologiske definition af risiko opfattes som sandsynligheden for, at et problem opstår i

fremtiden, jf. Short (1984). Christensen anfører, at det er data fra en forløbsundersøgelse, der ligger til grund for det faglige skøn. Med fremhævelsen af dette faktum viser hun også, at det er netop denne type undersøgelser, der gør det muligt at påvise, hvilke risikofaktorer, der medfører, at børnene senere får problemer. Christensen tager forbehold for, at man ”ikke med sikkerhed [kan] vide, hvilke børn der på længere sigt får et vanskeligt liv”, hvilket forekommer rimeligt i betragtning af, at der indtil da kun er foretaget interviewing af mødrene, da børnene var 0 år, 3 år og 7 år gamle.

Det er problematisk, at nøglebegrebet risiko ikke er defineret i rapporten, men introduktionen tyder dog på, at Christensen har taget udgangspunkt i det almindelige risikobegreb, hvor risiko er et udtryk for ”sandsynligheden for at pådrage sig problemer i fremtiden”.

Få sider længere fremme i rapporten kædes begrebet risiko imidlertid sammen med fænomener, der optræder *samtidigt* med risikofaktoren. Der opstår således allerede her alvorlig tvivl om, hvad Christensen egentlig mener med risiko. Det hedder således under overskriften ”Beskrivelse af tendenser og risici”

*”I undersøgelsen tales der om tendenser og risici, mens det ikke er muligt at pege på sikre årsagsforhold. De væsentligste resultater vil være udsagn om, hvorvidt sandsynligheden for, at to forhold optræder samtidigt, er markant større, end hvis der var tale om en tilfældig samtidighed. På den måde bliver det muligt at etablere nogle kategorier, hvor der er stor sandsynlighed for, at en række væsentlige forhold er til stede på samme tid. Fx en kategori af familier med dårlig økonomi, der samtidig er familier med en svag tilknytning til arbejdsmarkedet, hvor der er en øget sandsynlighed for, at barnet har forskellige vanskeligheder. Man kan ikke vide, om det ene forhold kan forklare det andet; man ved kun, at forholdene oftere, end man kunne forvente, optræder samtidigt. Det er således muligt at etablere en velfungerende overordnet forståelse af forholdene” (Christensen 2006:15).*

Risiko vedrører i dette citat fænomener, der optræder *samtidigt*. Dvs. risiko gøres her identisk med statistiske sammenhænge mellem samtidigt optræ-

dende fænomener. Samtidighed nævnes ikke mindre end fem gange i dette citat, hvilket tyder på, at det nu nærmest gøres til et centralt kriterium, at fænomenerne optræder på *samme* tid, hvilket står i direkte modsætning til, at Christensen i det første citat lagde vægt på sandsynligheden for at belastninger i barndommen vil føre til problemer for barnet på et *senere* tidspunkt. Til trods for den manglende definition af, hvad risiko er, og den åbenbare uklarhed med hensyn til om begrebet vedrører fremtidige problemer eller samtidig eksisterede problemer, hedder det afsluttende, at det således er muligt at etablere en ”overordnet velfungerende forståelse af forholdene”. Det er imidlertid ikke tilfældet. Den manglende definition og den totale uklarhed mht. om risiko vedrører fremtidige eller samtidige problemer er ødelæggende for analysen.

Forvirringen fortsætter, når Christensen igen på side 16 henviser til andre undersøgelser, fordi hun her henviser til forløbsundersøgelser, der opgør risikoen som sandsynligheden for at *børn*, der i deres barndom har været udsat for bestemte risikofaktorer derefter som *unge* og *voksne* får problemer.

*”Børn med vanskeligheder i den tidlige barndom har en større risiko end andre børn for også at få et vanskeligt liv som unge og voksne. Tidligere undersøgelser peger på, at mellem en tredjedel og halvdelen af de børn, der vokser op med svære vanskeligheder, får problemer med sig over i voksenlivet, mens de øvrige børn kommer til at leve et voksenliv med almindelige glæder og vanskeligheder (Rutter, 1985, 1987)”. (Christensen 2006: 16)*

Her tages to artikler af den anerkendte forsker Rutter til indtægt for det synspunkt, at mellem en tredjedel og halvdelen af børn, der vokser op med vanskeligheder i den tidlige barndom også får problemer i deres voksenliv. Udsagnene er meget upræcise, men det antydes her, at der er en meget stor risiko for senere fejludvikling forbundet med at vokse op med vanskeligheder i den tidlige barndom. Ingen af de to artikler rummer imidlertid denne oplysning. Den eneste bemærkning i artiklerne, der omtaler en bestemt andel af børnene, der får vanskeligheder senere lyder således: ”The most recent third phase stems from the universal observation that even with

the most glaring adversities, it is unusual for more than half of the children to succumb” (Rutter 1979a). Artiklen vedrører mentale eller psykiatriske lidelser, og bemærkningen giver ikke grundlag for en generalisering af den type, Christensen fremfører. Artiklen fra 1987 har overhovedet ingen udsagn, der kan bruges som belæg for Else Christensens påstand. Det må således konstateres, at påberåbelsen af Rutter ikke er relevant, at henvisningerne er upræcise, men at den åbenbare funktion er, at den anerkendte børneforsker Rutter kommer til at legitimere forestillingen om en meget stor risiko ved at være vokset med belastninger i de tidlige barneår.

Det største problem består i, at Christensen næsten konsekvent gennemfører sin undersøgelse ved at analysere sammenhænge mellem samtidige fænomener. Hun bruger kun oplysninger indsamlet 2003, selvom børneforløbsundersøgelsens datasæt indeholder oplysninger fra både 1996 og 1999, hvilket jo muliggør en for det forebyggende arbejde relevant analyse af, hvilken risiko, der var forbundet med udsættelsen for en bestemt risikofaktor henholdsvis 4 og 7 år tidligere. Christensen har overhovedet ikke gennemført nogen risikoanalyse, skønt datasættet er ideelt i forhold til netop denne type analyse.

Forvirringen med hensyn til om det er forudgående eller samtidige belastninger, der betragtes som risikofaktorer bliver total, når forældrenes ressourcer gøres op. Ressourcerne fx arbejdsmarkedstilknytnings- og familieoplysningsoplysningerne vedrører 1999 og endda tidligere, mens oplysningerne om fx depression kun er anført for 2003 (Christensen 2006:37-58). Ressourcerne måles altså både ved samtidige og fortidige forhold.

Christensens brug af risikobegrebet i titlen på publikationen, hendes første introduktion af begrebet og det faktum, at det er forløbsundersøgelsen, der ligger til grund for analysen, giver god grund til at tro, at begrebet anvendes således som det er sædvanligt inden for epidemiologi og sociologi. Som læser forventer man, at rapporten handler om sandsynligheden for, at udsættelsen for bestemte risikofaktorer i *nutiden* fører til bestemte problemer i *fremtiden*.

Dette er imidlertid ikke tilfældet. Reelt er det i Christensens undersøgelse ikke risiko, der er analyseret, men derimod sammenhænge mellem forskel-

lige problematiske tilstande eller helt præcist sandsynlighed for at bestemte problematiske fænomener optræder samtidigt. Der er således en grundlæggende uklarhed mht., hvordan det centrale begreb risiko overhovedet skal forstås i bogen "Opvækst med særlig risiko". Begrebet er ikke defineret, det bruges i to forskellige betydninger, og begrebet bruges ikke som grundlag for opgørelser i den korrekte relevante betydning, nemlig som nøjagtig opgjorte sandsynligheder for fremtidige problemer for de børn, der har været udsat for en bestemt risikofaktor.

Christensens undersøgelse bidrager til at skabe uklarhed omkring det centrale begreb risiko. I det følgende vil jeg fremlægge en række eksempler, der detaljeret illustrerer, at en egentlig risikoanalyse er helt fraværende i Christensens studie, og at hendes analyse af de fundne sammenhænge er helt utilfredsstillende dels på grund af mangelfuld begrebsafklaring og dels på grund af ufuldstændig analyse.

*Et eksempel på begrebsforvirringen og de uudnyttede muligheder for risikoanalyse i "Opvækst med risiko"*

Som allerede nævnt fremlægges der ikke en eneste risikoopgørelse på baggrund af beregninger af sammenhængen mellem på den ene side risikofaktorer konstateret i enten 1996 eller 1999 og på den anden side børns problemer i 2003. Der anføres dog helt vilkårligt en tabel, der viser ét eksempel på sammenhængen mellem børneproblemer i 1999 og 2003. Det er uklart, hvorfor Christensen anfører denne tabel, og det er bemærkelsesværdigt, at hun overhovedet ikke bruger begrebet risiko i forbindelse med kommentarerne til tabellen, idet netop denne tabel faktisk er den eneste, der kan bruges til at opgøre risikoen, da den indeholder oplysninger om børneproblemer i form af konflikter i 1996, der kan opfattes som risikofaktoren, og børneproblemer i 2003 der så kan opfattes som det negative udfald. Jeg gengiver denne tabel og Christensens efterfølgende kommentarer, fordi tabellen illustrerer, at børneforløbsundersøgelsen på den ene side netop rummer gode muligheder for egentlige risikovurderinger, som på den anden side, ikke udnyttes af Christensen. Tabellen viser tillige, at selv med de formodet bedste risikoindikatorer<sup>16</sup> kan det formodentlig være svært at

---

<sup>16</sup> Risikoindikatoren er speciel, idet det er tilstedeværelsen af problemet: konflikt med jævnaldrende i 1999 må formodes at være en specielt god prediktor for at problemet fortsat vil være til stede 2003. Den

identificere risikofaktorer, der medfører en høj absolut risiko for, at problemet opstår.

Tabellen er en almindelig firefeltstabel, hvor antallet af børn i de fire celler er sat i forhold til det totale antal børn på 4475 børn.

Tabel 2.5

Danske børn fordelt efter, om de har konflikter i kontakten med jævnaldrende henholdsvis i 1999 og 2003. N=4475. Procent.

	Ingen konflikter i 2003	Konflikter i 2003	I alt 1999
Ingen konflikter i 1999	86	5	91
Konflikter i 1999	7	2	9
I alt 2003	93	7	100

(kilde: Christensen 2006: 28)

Christensen kommenterer tabeloplysningerne således:

*”Tabellen viser, at 86 pct. af børnene hverken i 1999 eller i 2003 kunne beskrives som børn, der har konflikter med deres jævnaldrende. Samtidig finder vi, at børn, der havde konflikter i 1999, har en øget sandsynlighed for også at have konflikter i 2003 (selvom det er små tal). Kun 2 pct. har haft konflikter både i 1999 og i 2003, mens 12 pct. har haft konflikter enten i 1999 eller i 2003.*

*I 2003 er der i alt 7 pct. af de danske børn, der har konflikter med deres jævnaldrende på en måde, som signalerer, at børnene ikke i det daglige oplever et givende samvær med andre børn” (Christensen 2006:27).*

Det er uklart, hvorfor Christensen på dette sted i rapporten undtagelsesvis anfører oplysninger fra 1999, og hun kommenterer altså ikke, at man netop på grundlag af denne ene tabel kan lave en egentlig risikoopgørelse. Man kan nemlig på baggrund af tabellen opgøre, at de børn, der ifølge moderens oplysninger har haft konflikter i 1999, har en absolut risiko på  $2/9 = 22\%$  for at have konflikter i 2003. Børnene, der ikke havde konflikter i 1999

---

bedste form for risikoindikator mht. forudsigelse er formentlig generelt, at barnet allerede tidligere har haft det pågældende problem (jf. Nord-Larsen 2006:93-102)

havde kun en absolut risiko på  $5/91=6\%$ . Denne udregning, som Christensen altså ikke laver, viser også klart, at risikoen for, at barnet har den samme type problemer tre år senere, er meget begrænset. 78 % af børnene har ikke længere noget problem tre år senere. Endvidere kan man umiddelbart udregne, at kun  $2/7=29\%$  af de børn, der har konflikter med jævnaldrende i 2003, har haft disse konflikter allerede i 1999. Det betyder altså, at den præventive gennemslagskraft ikke er særlig stor; idet 71 % af børnene, der har konflikter med jævnaldrende i 2003, ikke havde det i 1999. Den relative risiko er selvfølgelig stærkt forhøjet. Den stiger fra 6 % til 22 %. Risikoen for at få konflikter med jævnaldrene er altså 3-4 ( $22/6=3,5$ ) gange højere for dem, der allerede tre år tidligere havde disse konflikter.

Undersøgelsens data giver således som ovenfor vist principielt mulighed for, at der kunne være lavet risikoopgørelser for en lang række relevante risikofaktorer og ikke bare for 1999 men også for 1996. Det er således muligt at opgøre risikoen både på helt kort sigt (4 år) og på lidt længere sigt (7) år. Christensen bruger imidlertid end ikke de tabeloplysninger, hun selv anfører til egentlige risikoberegninger. Tværtimod anfører hun i umiddelbar forlængelse af ovenstående citat følgende:

*”Hvis oplysningerne om børnenes konflikter med jævnaldrende i 2003 ses i sammenhæng med scoringen af barnets vanskeligheder ud fra spørgsmålene om vanskeligheder og styrker, viser det sig, at hvis scoringen af barnets vanskeligheder er placeret på grænsen til eller uden for normalområdet, er der markant større risiko for, at barnet i 2003 har svære konflikter med jævnaldrende” (Christensen 2006:28).<sup>17</sup>*

Her kommenterer Christensen igen sammenhængene mellem samtidige fænomener undersøgt i 2003, og hun fremsætter konklusioner om risiko ud fra disse sammenhænge, mens hun ikke, som det ville være relevant, brugte

---

<sup>17</sup> Citatet viser, at sammenhængen mellem børnenes konflikter med jævnaldrende og variabelen, der måler barnets styrker og svagheder, er nærmest definitionsmæssig, idet der på ingen måde er tale om uafhængige vurderinger. Variablerne vedrører i øvrigt moderens vurdering af barnets adfærd, herunder barnets forhold til andre børn. Det gælder i øvrigt for flere af de sammenhænge, som Christensen fremhæver som markante, at variablerne nærmest definatorisk hænger sammen, idet variablerne er udtryk for moderens bedømmelse af mere eller mindre ens aspekter af barnets adfærd.

risikobegrebet i forbindelsen med hendes tabel vedrørende sammenhængen mellem børns konflikter med jævnaldrende i 1999 og i 2003.

Risiko bruges her igen om sammenhænge mellem samtidige fænomener (børnenes problemer og forældrenes belastninger på samme tidspunkt), hvilket er irrelevant i henhold til den almindelige forståelse af risiko som sandsynlighed for en fremtidig negativ hændelse.

Børneforløbsundersøgelsen indeholder data, som kan danne grundlag for meget relevante risikoopgørelser. I tidligere publikationer, herunder ”Vidensopsamling om social arv”, er der oven i købet opregnet en lang række risikofaktorer, der vedrører forældrenes problemer i 1996 - 1999<sup>18</sup>. Det er uforståeligt, at Christensen ikke har undersøgt, hvordan det er gået disse 10 % udsatte børn, der er blevet identificeret som udsatte for en række risikofaktorer i 1999, og for hvem Ploug (2003) forudså problemer af samme alvorlige karakter, som de i registerundersøgelsen beskrevne (se s. 35-37). Og det er meget forvirrende, at der overhovedet ikke fremlægges nogle refleksioner i den forbindelse. Hvis Christensen har indset, at den tidligere opgørelse af 10 % børn, der skulle have en risiko for at blive udsatte børn – som blev tillagt stor vægt, da publikationen ”Vidensopsamling om social arv” blev lanceret – var problematisk<sup>19</sup>, ville det jo være vigtigt at få oplyst, hvad der er baggrunden for, at Christensen nu både har forkastet begrebet social arv og introduceret andre risikofaktorer end dem, der var oplyst i ”Vidensopsamlingen”.

#### *Score på Sdq-testen – afhængig eller uafhængig variabel?*

Når risikoen analyseres, må man skelne mellem risikofaktorerne (de uafhængige variable) og problemet (effekten af risikofaktorerne). Det er desværre generelt uklart, hvad Christensen opfatter som risikofaktorer og problemer, hvilket selvfølgelig er snævert sammenhængende med, at hun ikke bruger muligheden for at analysere, hvordan tidligere kendetegn ved

---

<sup>18</sup> Særlig oplagt ville det selvfølgelig have været at bruge de kriterier, der er opstillet ”vidensopsamling om social arv”, der er baseret på en række oplysninger om familierne i perioden 1996 – 1999. Her gøres det nemlig op, at ”maksimalt 10 % af børnene har en øget risiko for at blive et udsat barn”, og det hedder lidt længere fremme i teksten, at man således kan ”konstatere, at maksimum 10 % af familierne har småbørn, som har en øget risiko i forhold til deres jævnaldrende for at få et vanskeligt liv med mange belastninger” (Ploug 2003).

<sup>19</sup> Det er tidligere påvist, at kriterierne for udpegningen af denne risikogruppe er uklare og vilkårlige (Ejrnæs 2006d)

børnene og familierne, som jo så automatisk må betragtes som risikofaktorerne, indvirker på senere problemer. Denne mangel på præcision gælder også den centrale variabel ”vanskeligheder og styrker”, der måles ved den såkaldte SDQ-test<sup>20</sup>. Fx hedder det ”hvis scoringen af barnets vanskeligheder er placeret på grænsen til eller uden for normalområdet, er der markant større risiko for, at barnet i 2003 har svære konflikter med jævnaldrende” (Christensen 2006:28), hvilket ligesom kommentarerne til flere sammenhænge s. 63-65 påviser, at Christensen opfatter scoren på SDQ-testen som en risikofaktor.

Det er dog umiddelbart mest oplagt at opfatte børnenes vanskeligheder og styrker målt ved SDQ-testen som et udtryk for deres problemer og altså som afhængig variabel, og det er da også sådan Christensen anvender denne variabel i forbindelse med omtale af sammenhænge mellem forældrenes ressourcer og børnene problemer s. 51 og 54.

*”Tabel 3.1 viser tydeligt, at børn af ressourcetsvage forældre har langt større risiko end andre børn for at have en score for vanskeligheder, der ligger uden for normalområdet, når svarene på spørgsmålene om styrker og vanskeligheder gøres op. Hvis forældrene er ressourcetsvage, vil et barn ud af fire have en score, der ligger uden for normalområdet. Hvis forældrene er ressourcestærke, er det mindre end et barn ud af ti børn, der har en score uden for normalområdet”. (Christensen 2006:52).*

Forældrenes mangel på ressourcer betragtes her som en risikofaktor (uafhængig variabel), der kan ”forklare” den højere hyppighed af adfærdsp problemer hos børn af ressourcetsvage forældre.

Disse to eksempler, hvor scores på SDQ-testen optræder henholdsvis som en risikofaktor, der forårsager børnenes problemer, og som et udtryk for børnenes problemer, illustrerer tydeligt, at begrebsforvirringen med hensyn til risikobegrebet også får betydning for detailanalysen, og for konklusionen, der bliver en tautologi.

---

<sup>20</sup> Sdq-testen er bl.a. beskrevet hos (Goodman, R. (2001): Psychometric Properties of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 1337-1345.)

### *Score på SDQ-testen – Udtryk for normalitet?*

Ovenstående citater om SDQ-testen viser også, at der med anvendelsen af SDQ-testen indføres et normalitetsbegreb i forhold til børns adfærd. Undersøgelsen fremstiller således den unormale adfærd som et særskilt problem. Derfor bliver kriterierne for, hvornår børn rubriceres som normale og som unormale vigtige, og derfor er Christensens introduktion af den test og den skala, der ligger til grund for opdelingen i normale og unormale, central. Christensen beskriver i det følgende, hvorledes scoren på SDQ-testen fører til en opdeling af børnene i tre grupper:

*”Den første gruppe består af børn, hvor scoringen ligger inden for det statistisk set normale område. Det vil sige, at der er tale om børn, der trives og er udviklet svarende til deres alder, og som hverken har flere eller færre vanskeligheder, end hvad der må anses for at være det almindelige. Det er altså børn, der trives helt almindeligt godt. Den anden gruppe består af børn, der har flere problemer. De betegnes som børn, hvor scoringen befinder sig på grænsen til det normale. Den tredje og sidste gruppe består af børn, som har væsentligt flere problemer, end hvad der kan anses for almindeligt eller statistisk set normalt. De betegnes som børn, hvor scoringen ligger uden for det normale område” (Christensen 2003:23).*

I citatet introduceres først et statistisk normalitetsbegreb, hvilket indikerer, at normaliteten defineres kvantitativt, fx som området inden for de grænser, der omfatter en fast procentdel, fx 90 % eller 80 %, der så kaldes normale, mens de 10 % eller 20 %, der falder uden for disse grænser defineres som unormale (Holst 1978). Christensens opdeling i normale og unormale viser sig imidlertid trods udsagnene i citatet at være foretaget helt anderledes, hvilket fremgår af nedenstående tabel.

Tabel 2.1

Danske børn fordelt i grupperinger efter score for vanskeligheder og styrker på hvert af de fem temaer. Data 2003. Procent.

	Inden for normal-området	På grænsen til normal-området	Uden for normal-området	I alt	Antal
Rel. Jævnaldrende	91	4	5	100	4.914
Adfærdsproblemer	81	10	9	100	4.945
Hyperaktivitet	86	5	9	100	4.946
Emotionelle probl.	81	8	11	100	4.957
Social adfærd	94	4	2	100	4.841

(kilde: Christensen 2006:24)

Tabellen viser, at der i forhold til et repræsentativt udvalg af danske børn er vidt forskellige andele normale på de forskellige områder. Der er 95 % af børnene, der mht. relationer til jævnaldrende er normale, mens der er 89 %, som er normale mht. emotionelle problemer. Når denne procent ikke er den samme fx 80 % eller 90 %, udelukker det, at der faktisk er anvendt en statistisk normalitetsdefinition. Der er tilsyneladende anvendt en helt anden standard for, hvad der rubriceres som normalt, men det fremgår overhovedet ikke af rapporten, hvordan denne normalitet er defineret. Det er meget problematisk, at der ikke i rapporten er redegjort for kriterierne for, hvornår en person defineres som normal, og hvornår en person defineres som unormal. Der opereres reelt med en på forhånd fastlagt normalitet, dvs. en fast normalitet, som overhovedet ikke er defineret.

Det tyder på, at Christensen har overtaget en i forvejen defineret standard for, hvad der er normale svar, og noget kunne tyde på, at det er normalitetskriterier, der har været anvendt i den engelske undersøgelse, som mekanisk og ureflekteret er blevet overført til danske forhold, dog uden at det noget sted nævnes. Alligevel bruges disse kriterier, som der altså hverken er redegjort eller argumenteret for, til den vigtige opdeling i normale og unormale, der fx giver anledning til følgende konklusion.

*”Målingen af, at i alt 9 pct. af de danske børn og 14 pct. af børnene med anden etnisk baggrund end dansk har vanskeligheder, der ligger uden for normalområdet, er på sigt den bedste angivelse for børnenes problemer og vanskeligheder, der findes i børneforløbsundersøgelsen” (Christensen 2006: 26).*

Formentlig er denne konklusion altså udtryk for, hvordan danske børn og børn med etnisk minoritetsbaggrund er rubriceret efter en britisk standard. Det er problematisk, at der i rapporten på baggrund af en opdeling i normale og unormale konkluderes så skarpt, selvom kriterierne fejlagtigt og direkte vildledende angives at være statistiske, hvilket umiddelbart signalerer neutralitet, når det reelt er således, at der ligger ukendte kriterier bag opdelingen.

*Fokuseringen i studiet: Børn med høj SDQ-score, børn, der har konflikter med jævnaldrende børn, børn, der ikke kan tale dansk, ressourcetsvage, depressive og voldelige forældre*

Jeg har tidligere vist, at introduktionen af risikobegrebet var knyttet sammen med ønsket om forebyggelse, og forebyggelse er da også et undersøgelsens fokuspunkter. Det hedder således

*”Kapitel 5 indeholder beskrivelser af forskellige livssituationer for de syvårige børn. Der er tale om situationer, som ud fra data i særlig grad kan betegnes som risikofyldte med hensyn til en negativ udvikling. Forholdene bliver beskrevet ud fra et ønske om at tydeliggøre de vanskelige forhold, således at det vil være lettere umiddelbart at identificere børnene. Der er således ikke tale om egentlige nye data fra undersøgelsen, men om en præcision, der vil være nyttig for udviklingen af en handlingsstrategi for en tidlig forebyggende indsats” (Christensen 2006:18).*

Det er således klart, at rapporten direkte lægger op til, at analysens resultater skal bruges ved tilrettelæggelsen af en handlingsstrategi, og det er derfor naturligt, at rapporten peger på forhold, det er særlig vigtigt at intervenere i forhold til. Høj score på SDQ-testen ses som risikofaktor for senere problemer (ibid:26), ressourcetsvage forældre ses som et problem i

forhold til at kunne støtte børn med vanskeligheder (ibid:51), og endelig fremhæves til sidst 4 fokusområder, hvor ”børn i særlig grad kan have brug for en tidlig indsats” (ibid:69). De vedrører:

*”børn med konflikter med jævnaldrende, børn fra familier med samlivsbrud, hvor moderen har været udsat for mishandling (indeholder kun oplysninger om danske børn), børn, hvis mødre oplyser, at de føler sig depressive og børn, der ikke har en god beherskelse af dansk. De fire forhold er valgt, fordi de enten umiddelbart vil være synlige, eller fordi det vil være relativt let at finde familierne via enkle spørgsmål. Der er desuden tale om forhold, som er relativt almindelige for børn/familier med mange vanskeligheder, samtidig med at det er forhold, som man endnu ikke har god erfaring med at afhjælpe” (Christensen, 2006: 69-70).*

Her sættes fokus direkte på fire grupper af børn, der enten er karakteriseret ved børnenes egen problematiske adfærd eller ved forældrenes.

Det er imidlertid for alle variabelenes vedkommende uklart, om kendetegnene skal forstås som risikofaktorer (uafhængige variable) eller direkte tegn på børnenes problemer (afhængige variable). Jeg skal i det følgende vise, hvorledes denne svaghed og andre svagheder i fremstillingen af disse variable kommer til udtryk i Christensens gennemgang af dem.

#### *SDQ-score – Testresultater som grundlag for forebyggende indsats*

Det kan konstateres, at SDQ-testen tillægges en stor værdi i forhold til udpegningen af børn med vanskeligheder, Det hedder således om selve målingen af vanskeligheder.

*”Målingen af, at i alt 9 pct. af de danske børn og 14 pct. af børnene med anden etnisk baggrund end dansk har vanskeligheder, der ligger uden for normalområdet, er på sigt den bedste angivelse for børnenes problemer og vanskeligheder, der findes i børneforløbsundersøgelsen. Som nævnt tidligere kan vi dog ikke vide, hvor mange børn der vil blive ved med at have vanskelighederne eller senere vil få et vanskeligt liv på grund af vanskelighederne. Man kan have den hypotese, at børn, der i en større*

*del af barndommen har et liv præget af vanskeligheder, vil have en større risiko for senere vanskeligheder end andre børn. Foreløbig har vi dog kun data om vanskeligheder og styrker fra 2003, da spørgsmålene til måling af børns vanskeligheder og styrker først blev introduceret på dansk efter dataindsamlingen i 1999. De er således brugt første gang i 2003” (Christensen 2006: 26).*

Børn, der på SDQ-testen har en score, der ligger uden for normalområdet (børn med særlig risiko) vil altså ifølge Christensen have brug for en særlig forebyggende indsats

*”Et barn, der er placeret på grænsen til eller uden for normalområdet på scoringen af vanskeligheder, vil have en høj risiko for at have konflikter med jævnaldrende, ligesom der vil være høj risiko for såvel psykosociale som faglige problemer i den første periode i skolen, mens der ikke på samme måde er en tæt relation til beherskelsen af dansk” (Christensen 2006:33).*

Der argumenteres her med, at de unormale børn både vil have en høj risiko for såvel psykosociale som faglige problemer. Dette ræsonnement nærmer sig imidlertid for psykosociale problemers vedkommende en cirkelslutning, som imidlertid sløres gennem den fejlagtige brug af risikobegrebet. Reelt er det udtryk for, at børn, der har adfærdsmæssige problemer målt ved SDQ-testen, også ofte har psykosociale problemer, hvilket dog er næsten selvfølgelig, da netop spørgsmål vedrørende psykosociale problemer udgør en væsentlig del af testens spørgsmål. Christensen konkluderer således om børn, der har brug for en særlig indsats.

*”Det første svar på et spørgsmål om, over for hvilke børn det vil være relevant at udvikle nye metoder til en forebyggende indsats, er derfor, at det gælder for børn med en score på grænsen til eller uden for det normale område på målingen af deres vanskeligheder. Disse børn vil være til at finde, hvis der gennemføres en test baseret på forældrenes svar på spørgsmålene om børnenes vanskeligheder og styrker. Børn med en score på grænsen til eller uden for det normale område vil have gavn af en særlig hjælp til at overvinde deres vanskeligheder, således at de i højere grad kan komme til at fungere som andre børn” (Christensen 2006:32).*

Her betragtes scoren på SDQ-testen altså som en risikofaktor, der skal gribes ind overfor, og det anbefales indirekte, at man laver en screening, der kan udpege de børn, der har behov for hjælp. Det forekommer umiddelbart noget forhastet at fremhæve sdq-testen som et instrument, der kan være velegnet til screening, da høj score på sdq-testen endnu ikke i forløbsundersøgelsen har vist sig at være en effektiv prediktor. Det diskuteres heller ikke, at det i den danske undersøgelse kun er moderens egne svar, der ligger til grund for scoren på SDQ-testen. Testen er udformet således, at den kan besvares af både forældre og fagpersoner, og det anbefales, at der foretages tests på begge måder. Det er imidlertid ikke sket i Christensens undersøgelse. Det er derfor et spørgsmål om ikke testen i den her gennemførte form først og fremmest opfanger de problemer, som forældrene under alle omstændigheder fortæller relevante fagpersoner om, mens det er tvivlsomt, om de problemer, som forældrene ikke selv er opmærksomme på, eller som de måske forsøger at skjule primært for myndighederne men måske også for en fremmed interviewer, vil komme frem i en sådan test. I så fald af værdien af testen højst tvivlsom.

#### *Børn, der har konflikter med jævnaldrende*

Om sammenhængen mellem andre variable og børns konflikter med jævnaldrende hedder det:

*”For de danske børn med konflikter i forhold til jævnaldrende gælder det, at:*

- *der er markant sjældnere aktivt socialt samvær mellem forældre og børn, end hvad der gælder generelt for børnepopulationen*
- *forældrene læser markant sjældnere højt for barnet*
- *barnet bruger sjældnere tid ved pc'en*
- *barnet bruger mere tid på at se fjernsyn*
- *barnet deltager sjældnere i fritidsaktiviteter”*

*(Christensen 2006:71)*

Disse og andre kendetegn ved børnene beskrives uden, at det diskuteres, om disse forhold kan opfattes som årsager til konflikterne med jævnaldrende eller konsekvenser af deres konflikter med jævnaldrende. Det gælder dog ikke det kendetegn, at moderen finder barnet svært at opdrage, idet

Christensen her hævder, at sammenhængen både kan skyldes, at moderen er ressourcsvg eller, at barnet har nogle vanskeligheder med sig helt fra fødslen, fx ADHD. Her konkluderes således korrekt, at det er svært at afgøre, hvad der er årsag, og hvad der er konsekvens. Christensen burde have rejst denne diskussion generelt, men det sker ikke. Hendes afslutning på denne diskussion viser, at interessen er en anden:

*”Men uanset årsagen til, at moderen finder barnet svært at opdrage, vil en sådan udtalelse altid kunne være en god baggrund for at få etableret en kontakt. Forældre, der finder, at børnene er vanskelige at opdrage, vil sædvanligvis være interesserede i hjælp, hvis hjælpen bliver tilbudt på en ordentlig måde. Det vil formentlig også være muligt at etablere et tilbud, specielt fordi det kun er 7 pct. af samtlige mødre, der oplyser, at de finder barnet svært at opdrage” (Christensen 2006:72).*

Christensen fokuserer helt åbenbart på kendetegn ved denne gruppe af børn, der gør dem lette at identificere og som gør dem let tilgængelige. Mens en vurdering af, hvorvidt de for gruppen karakteristiske kendetegn er at opfatte som risikofaktorer, og hvor stor risiko, der er forbundet med dem, er fuldstændig fraværende.

#### *Børn, der ikke behersker dansk*

Christensen sætter fokus på børn med anden etnisk baggrund, der har en dårlig beherskelse af dansk. Det er oplagt, at denne gruppe ligesom den foregående er let at identificere, og det er formentlig baggrunden for at Christensen har udvalgt denne gruppe. Men hun giver i nedenstående citat også udtryk for, at der er en anden begrundelse

*”29 pct. af børnene med anden etnisk baggrund end dansk er karakteriseret som børn med en dårlig beherskelse af dansk. 29 pct. er mange børn, og det må være indlysende, at dårlige danskundskaber i sig selv bør kunne begrunde en tidlig indsats. Flertallet af børn med anden etnisk baggrund med mange vanskeligheder og ressourcsvg forældre har ifølge forældrene en dårlig beherskelse af dansk. Det er derfor næsten overflødig at nævne det som et særligt område, hvor der bør sættes ind. Når det alligevel bliver nævnt som et særskilt område, er det*

*for at pointere, at samtidig med at der kan være brug for en indsats på de øvrige områder, vil der også være brug for en indsats med henblik på, at børnene bliver bedre til at beherske dansk. At gå i skole uden at beherske det sprog, der undervises på, kan næppe forventes at føre til god indlæring” (Christensen: 79).*

Først gør Christensen opmærksom på, at det er indlysende, at dårlige danskkundskaber i sig selv kan begrunde tidlig indsats; derefter fastslår hun, at der er sammenhæng mellem på den ene side dårlig beherskelse af dansk og på den anden side ressourcetsvage forældre og en række børneproblemer, hvilket kunne være udgangspunkt for en elaborering og specificering af den fundne sammenhæng, men Christensen bruger paradoksalt nok dette faktum til at understrege, at der så netop er et særligt behov for at gøre en indsats med hensyn til forbedring af danskkundskaberne. En selvfølgelighed fastslås som konklusion, mens Christensen slet ikke udnytter, at det i materialet er muligt at analysere, om der i virkeligheden er andre bagvedliggende eller mellemkommende variable, som kan forklare den umiddelbart indlysende sammenhæng mellem dårlige danskkundskaber og forældrenes ressourcer.

#### *Ressourcetsvage forældre*

I studiet sættes der endelig i kapitlerne 3 og 4 fokus på forældrenes ressourcer,

*”Forældre, der selv har det svært, har vanskeligere ved at sørge for, at deres børn får den relevante hjælp, når de har brug for det. Dels kan det være sværere for forældrene selv at stille op og hjælpe, dels kan forældrene vide mindre om de hjælpemuligheder, der faktisk findes, og dels kan det være sværere for forældrene at få adgang til den hjælp, der findes” (ibid: 35).*

Ressourcetsvaghed i kombination med børneproblemer anses som et særligt problem; idet Christensen antager, at forældre med ressourcer selv vil kunne løse problemerne, mens dette ikke er tilfældet for de ressourcetsvage. Denne interessante hypotese giver Christensens materiale principielt mulighed for at belyse. Men nedenstående citat viser, at der heller ikke på dette

felt sker nogen udnyttelse af forløbsundersøgelsens mulighed for at sætte fokus på, hvorvidt forudgående resourcesvaghed hos forældrene (målt i 1996 eller 1999) udløser børneproblemer i 2003.

*Tabel 3.1 viser tydeligt, at børn af resourcesvage forældre har langt større risiko end andre børn for at have en score for vanskeligheder, der ligger uden for normalområdet, når svarene på spørgsmålene om styrker og vanskeligheder gøres op. Hvis forældrene er resourcesvage, vil et barn ud af fire have en score, der ligger uden for normalområdet. Hvis forældrene er ressourcestærke, er det mindre end et barn ud af ti børn, der har en score uden for normalområdet (ibid: 52).*

Igen sættes der i tekstens omtale af tabelindholdet fokus på sammenhænge mellem *samtidige fænomener*, skønt man altså med datamaterialet kunne have taget udgangspunkt i resourcesvagheden hos forældrene i 1999, således som den blev defineret i Vidensopsamlingen.

I forlængelse af socialarvs-traditionen sættes der i kapitlerne 3 og 4 fokus på forældrenes personlige problemer som en central risikofaktor. Men studiet forsøger hverken at gøre sammenhængenes styrke op på en relevant måde eller at afdække årsagssammenhængene fx ved at undersøge, om forældrenes resourcesvaghed kommer før børnenes problemer.

Christensen fremhæver endvidere som særlige fokuspunkter den tidligere ægtemands vold i parforholdet og depression. Disse to typer problemer gennemgås i det følgende.

#### *Mødre, der har levet sammen med en voldelig mand*

Christensen fokuserer også på mødre, der har oplevet et samlivsbrud og specielt på dem, hvor mødrene er blevet mishandlet. Hun anfører tre tabeller, der viser sammenhængen mellem på den ene side samlivsbrud og på den anden side henholdsvis SDQ-score, psykosociale vanskeligheder ved skolestart og forældrenes resourcesvaghed. Den første ser således ud:

Tabel 5.1

Alle børn, som i samlevende familier, børn i familier med samlivsbrud henholdvis uden og med mishandling af mor, fordelt efter barnets score på spørgsmålene om vanskeligheder. Data 2003. Procent

	Score mht. vanskeligheder på grænsen til eller uden for normalområdet	Score mht. vanskeligheder inden for normalområdet	I alt	Antal børn/familier
Børn i alle familier	9	91	100	4.862
Børn i samlevende familier	8	92	100	4.053
Børn i familier med samlivsbrud uden mishandling af mor	14	86	100	655
Børn i familier med samlivsbrud med mishandling af mor	22	78	100	154

(Kilde: Christensen, E 2006: 74)

Denne tabel er selvfølgelig overordentlig interessant, idet den umiddelbart tyder på en meget stærk sammenhæng mellem forekomsten af vold og barnets SDQ-score; men Christensen forsøger på ingen måde at nuancere denne sammenhæng. Det forekommer helt ejendommeligt i betragtning af, at hun selv også anfører tabel 5.3, som i højeste grad rejser spørgsmålet om, hvorvidt sammenhængen i tabel 5.1 er en falsk sammenhæng, dvs. en sammenhæng, der falder væk, når andre faktorer holdes konstant.

Tabel 5.3

Alle børn, børn i samlevende familier, børn i familier med samlivsbrud henholdsvis uden og med mishandling af mor, fordelt efter, om forældrene er helt eller delvist ressourcetsvage. Data 2003. Procent.

	Barnets familie er helt eller delvist ressourcetsvage	Barnets familie er ressourcetsværk	I alt	Antal børn/familier
Børn i alle familier	20	80	100	4.862
Børn i samlevende familier	15	85	100	4.053
Børn i familier med samlivsbrud uden mishandling af mor	38	62	100	655
Børn i familier med samlivsbrud med mishandling af mor	48	52	100	154

(Kilde: Christensen, E 2006: 75)

Tabel 5.3 viser i hvert tilfælde, at sammenhængen mellem vold og ressourcetsvaghed er lige så stærk som sammenhængen mellem vold og SDQ-score, hvilket tyder på, at sammenhængen mellem tidligere samlevers voldelighed og score på SDQ-test ville falde helt eller delvis væk, hvis der forældrenes ressourcer blev holdt konstant. Man kan nemlig forestille sig, at forældrenes ressourcer, økonomi, erhvervsuddannelse, netværk mv. er den egentlige årsag til såvel volden som barnets dårlige SDQ-score. Men denne oplagte indvending mod at tillægge selve voldsspørgsmålet den helt centrale betydning, som altså indirekte fremgår af Christensens egne tabeller, kommenteres overhovedet ikke i hendes egen fremstilling. Sammenhængen elaboreres ikke. Hun konkluderer derimod uden nogen form for problematisering: ”Resultaterne peger på, at netop børn i familier med samlivsbrud, hvor moderen er blevet mishandlet af sin samlever, har det særdeles svært” (Christensen 2006:76). Konklusionen forekommer selvfølgelig rimelig ud fra en common sense-forståelse. Men data tyder i virkeligheden på, at det er ressourcetsvagheden, som er årsagen til både den øgede eksistens af vold i parforholdet og børnenes vanskeligheder. Christensen fremfører ukritisk den umiddelbart forståelige tese, at det skulle være selve det fænomen at være blevet slået af en tidligere samlever, der var det afgørende, og igen forsømmer hun den væsentlige analyseopgave,

der består i at undersøge, om der kunne være andre variable, der forklarede sammenhængen, og om hun ved hjælp af forløbsdata kunne foretage en analyse af, hvad volden specifikt har betydet. Fx ville hun med de eksisterende data kunne belyse, om den voldelige mands fraflytningstidspunkt havde nogen betydning for børnenes problemer. Fx ville en opdeling i børn, der havde levet længe uden den voldelige samlever og børn, der kun kort havde været adskilt fra den voldelige samlever kunne belyse, hvorvidt de børn, der i en længere periode havde været fri for samkvem med den voldelige fader, klarede sig bedre.

Fokuseringen på risikofaktoren ”Familier med samlivsbrud med mishandling af mor” viser det paradoks, at *ophævelsen af et voldeligt forhold* kommer til at optræde som risikofaktor, selvom det vel må betragtes som et forhold, der reducerer risikoen. Formentlig er *fortsat samliv med voldelig mand* en langt større risikofaktor, men det er ikke undersøgt. Den unuancerede risikoanalyse er årsag til den paradoksale konklusion, at bruddet med den voldelige far kommer til at fremstå som en risikofaktor.

#### *Mødre, der føler sig deprimerede*

Christensen nævner først, at depression er en forholdsvis almindelig tilstand, således har 24 % ifølge undersøgelsen været deprimerede på et af de tre interviewtidspunkter. Christensen skriver selv ”Det er således ikke ualmindeligt at have en følelse af at være deprimeret, men dog usædvanligt at føle sig deprimeret gennem flere år” (Christensen 2006:77). Alligevel tages der udgangspunkt i de mødre, der i 2003 har oplyst, at de føler sig deprimerede. Det er således igen et samtidigt – og ikke som det ville være mest relevant et fortidigt kendetegn – der anvendes i analysen. Det hedder således:

*”Både for danske børn og for børn med anden etnisk baggrund end dansk, hvor moderen har oplyst, at hun føler sig deprimeret, er der markant flere børn med vanskeligheder og ressourcetsvage forældre. Det betyder, at mødre, der oplyser, at de føler sig deprimerede, med rette kan ses som en indikator for, at barnet har en øget risiko for at have vanskeligheder” (Christensen 2006:78).*

Risiko vedrører her igen sammenhængen mellem samtidige fænomener, selvom Christensen selv eksplicit gør opmærksom på, at opgørelsen for danske børns vedkommende findes fra tre forskellige år, og at der altså her er mulighed for at lave en korrekt risikoanalyse.

For deprimerede mødre findes ikke tabeller af samme type som for samlivsbrud og vold i parforholdet. Det er derfor ikke umiddelbart muligt at se, om forældrenes ressourcer også i dette tilfælde kunne være årsag til både børnenes problemer og mødrenes depression. Det kan jo heller ikke udelukkes, at børnenes problemer kunne være årsag til mødrenes depression. Men ingen af disse analyser foretager Christensen, selvom datamaterialet giver muligheder for det.

#### *Social arvs-tankegangen trækker dybe spor*

Selvom begrebet social arv overhovedet ikke forekommer i denne rapport, så er tankefiguren stadig til stede. Det fremgår bl.a. tydeligt af følgende passage,

*”Børn med vanskeligheder i den tidlige barndom har en større risiko end andre børn for også at få et vanskeligt liv som unge og voksne. Tidligere undersøgelser peger på, at mellem en tredjedel og halvdelen af de børn, der vokser op med svære vanskeligheder, får problemer med sig over i voksenlivet, mens de øvrige børn kommer til at leve et voksenliv med almindelige glæder og vanskeligheder (Rutter, 1985, 1987)” (Christensen 2006:16).*

Denne gengivelse af andres forskningsresultater, som Christensen tillægger Rutter er i virkeligheden det tætteste denne rapport kommer på at angive opgørelser, der direkte har relevans for risikoopgørelser, idet der her refereres til, hvad børns tidligere vanskeligheder betyder for deres senere liv. Her er der altså en tydelig angivelse af, at det drejer sig om sammenhængen mellem risikofaktorer på et tidligere tidspunkt og problemer på et senere tidspunkt. Referatet er imidlertid som før nævnt misvisende og tjener kun til at legitimere, at der sættes fokus på forældrenes personlige problemer, hvilket ligger i klar forlængelse af den gængse social arvs-forskning.

*Sammenhængen mellem Socialforskningsinstituttets anvendelsesorienterede forskning og regeringens politiske initiativer*

Det er oplagt, at børns risiko for at pådrage sig sociale problemer er et undersøgelses-, udrednings- og forskningstema, som har høj prioritet i Socialministeriet, og det er derfor lige så oplagt, at Socialministeriet både finansierer forskningen og har stor indflydelse på de forskningstemaer, der prioriteres. Denne legitime interesse bør imidlertid ikke påvirke undersøgelsernes og analysernes tilrettelæggelse og gennemførelse endsige konklusionerne. Nedenstående citater fra "Opvækst med særlig risiko" kan belyse denne problematik:

*"Resultaterne peger på, at netop børn i familier med samlivsbrud, hvor moderen er blevet mishandlet af sin samlever, har det særdeles svært. I det omfang familierne/børnene får kontakt med fx kvindekrisecentre og/eller socialforvaltninger, vil det derfor være relevant at iværksætte forebyggende tilbud, der kan imødekomme børnenes vanskeligheder. Da regeringen aktuelt har en handlingsplan for indsatsen i familier med hustrumishandling, må det være relevant at lade disse informationer indgå i arbejdet" (Christensen 2006:76).*

*"Mødrenes oplysninger om, hvorvidt de føler sig deprimerede, har derfor været fulgt under hele undersøgelsen med henblik på at få undersøgt, om det kunne have en betydning for børnene. I forbindelse med, at regeringen har en handlingsplan om børn af psykisk syge forældre, kan det også være relevant at se på forholdene for børn, hvis mødre føler sig deprimerede. Selvom flertallet af de mødre, der oplyser, at de føler sig deprimerede, ikke har diagnose som psykisk syge, kan der alligevel være tale om relevante oplysninger" (Christensen 2006:77).*

Begge citater henviser direkte til, at undersøgelsens resultater kan være af relevans for regeringens initiativer i forhold til henholdsvis voldsramte kvinder og psykisk syge forældre. Det er på den ene side indlysende, at anvendelsesorienteret forskning netop skal udmærke sig ved at have relevans for planlægningen af forbyggende indsatser. Det er på den anden side lige så indlysende, at det er problematisk, hvis den anvendelses-

orienterede forskning først og fremmest sætter fokus på de områder, som regeringen allerede har udpeget som indsatsområder, fordi det begrænser produktionen af ny viden. Det er samtidig betænkeligt, hvis forskningen ikke problematiserer de tilsyneladende indlysende sammenhænge, politikere og myndigheder opererer ud fra. Forskningen kan dermed på et løst grundlag reproducere de gængse "sandheder".

## KONKLUSION

Socialforskningsinstituttets publikationer: Børns opvækstvilkår (Vedel-Petersen et al. 1968), ”Tabere i skolen” (Nord-Larsen og Vedel-Petersen 1976) og ”Tabere i skolen 7 år efter” (Nord-Larsen 1976) rummer en række kvaliteter. Der er et interessant forskningsdesign i de to interviewundersøgelser, der danner baggrund for de tre rapporter. Designet giver mulighed for at sammenligne, hvad der i undersøgelsen kaldes problembørn, med repræsentativt udvalgte børn i de samme skoleklasser. Udvælgelsen af problembørn er foretaget af klasselærere bistået af skolepsykologer med indgående kendskab til undersøgelsens kriterier for at betegne børn som problembørn. Det er endvidere en prospektiv undersøgelse (i modsætning til Gustav Jonsson langt mere berømte men retrospektive undersøgelse, der har et betydelig mindre stringent forskningsdesign). Socialforskningsinstituttets resultater er derfor langt mere valide end de næsten samtidige forskningsresultater fra Jonssons undersøgelse.

Der skelnes i studierne mellem indikatorer og risikofaktorer. Der skrives om, at forskellige forhold kan være indikatorer på problemer, fx kan eksistensen af bestemte forældreproblemer i familien være mere eller mindre gode indikatorer på, at børnene også har problemer på *samme* tid. Risikobegrebet forbeholdes derimod til at karakterisere den situation, hvor faktorer påvirker sandsynligheden for senere at få problemer, hvilket giver mulighed for, at man på baggrund af nutidige kendetegn ved børnenes situation fremsætter udsagn om risikoen i forhold til børnenes fremtidige udvikling.

Konklusionerne vedrørende risiko er afbalancerede. Der identificeres en række risikofaktorer, risikoen gøres op, men der gøres også rede for, at selvom der forekommer væsentlige *forøgelser af risikoen* i nogle grupper, så er *den absolutte risiko* stadig forholdsvis lav, og *den præventive gennemslagskraft* er lille. Undersøgelsens resultater demonstrerer endog den begrænsede værdi af screening, idet det undersøges, hvorledes det er gået de børn, der er udpeget som problembørn ved den første screening i 9–12 års alderen, når de er i alderen 16–19 år. Det vises bl.a., at kun en tredjedel af de kriminelle i 16-19 års alderen ved undersøgelsen (screeningen) var blevet karakteriseret som problembørn i 9–12 års alderen, dvs. den præven-

tive gennemslagskraft for screeningen var ikke stor. Af problembørnene var det endvidere 88 %, der ikke blev kriminelle, dvs. den absolutte risiko for kriminalitet var kun 12 %.

Risikoanalyserne er nuancerede, fordi de trods manglen på avancerede statistiske teknikker fremlægger forskellige typer risikoopgørelser, der giver mulighed for at vurdere såvel den absolutte risiko (den positivt prædiktive værdi), som den relative risiko, sensitiviteten (andelen af unge med problemer, der var udsat for risikofaktoren 7 år tidligere) og den præventive gennemslagskraft (den etiologiske fraktion). Denne sobre risikoanalyse giver mulighed for en realistisk forebyggelsespolitik og et socialt arbejde, der tager højde for, at der findes en række faktorer, der øger risikoen betydeligt, men at den absolutte risiko stadig er lille. Det er i disse undersøgelser tydeligt, at analysen er udformet således, at resultaterne er relevante for politikere, planlæggere og praktikere.

Det er påfaldende, at Socialforskningsinstituttet ikke igangsatte nye forløbsundersøgelser, der yderligere kunne belyse virkningen af risikofaktorer under børns opvækst. Risikoen for at børn udvikle alvorlige sociale problemer som unge og voksne blev ikke undersøgt grundigt i de efterfølgende år.

Socialforskningsinstituttet gennemførte dog andre omfattende forløbsundersøgelser, der kunne belyse sandsynligheder for fremtidige hændelser. Uddannelses- og levkårsforskeren Erik Jørgen Hansen gennemførte en forløbsundersøgelse om udviklingen i levkårene i 1976 i 1986 og 2001, selvom SFI ikke var vært for de to sidste undersøgelser (Hansen 2003). Der blev gennemført en forløbsundersøgelse om uddannelse og mobilitet (Hansen 1995). Alle undersøgelser beskæftigede sig således med chancerne for at opnå goder, henholdsvis gode levkår og et højt uddannelsesniveau. Disse undersøgelser påviste uligheder i velfærd og uddannelsesniveau og dokumenterede, hvilke opvækstforhold, der var mest betydningsfulde for chancen for at opnå velfærd og uddannelse. Man kan med Erik Jørgen Hansens eget udtryk sige, at disse undersøgelser viste, hvilke forhold, der skabte chanceulighed i det danske samfund. Han viste i sine analyser af firefeltstabeller forskellen på chancen for at opnå et bestemt uddannelsesniveau og den sociale baggrund for mennesker med et bestemt uddannel-

sesniveau. Han både elaborerede og specificerede sammenhængene, og han brugte disse analyser til at rejse centrale uddannelsessociologiske spørgsmål (Hansen 2003). Disse analyser er gennemført således, at der fremlægges resultater, der er relevante for tilrettelæggelsen af både uddannelsespolitikken og de enkelte læreres arbejde. Der er således megen metode-mæssig og analyse-mæssig inspiration at hente i disse undersøgelser, selv om de ikke omhandler, hvordan faktorer i barndommen påvirker risikoen for, at unge og voksne får sociale problemer. Der kan imidlertid i disse undersøgelser hentes inspiration til både undersøgelsesdesign og analysestrategi for risikoundersøgelser. Det er imidlertid ikke sket på SFI.

Christoffersen var den første SFI-forsker, der genoptog risikoforskningen i forhold til udviklingen af problemer hos børn og unge, idet han etablerede et enestående datasæt bestående af detaljerede registerundersøgelser om børn født i henholdsvis 1966 og 1974 og deres forældre. Oplysningerne var dels baggrundsdata om økonomiske og sociale forhold og dels oplysninger om alvorlige sociale problemer for både børn og voksne opgjort år for år gennem en 15 årig periode. Dette datasæt giver enestående muligheder for repræsentative undersøgelser af sjældne og alvorlige problemer, og opgørelserne af tilstedeværelse eller fravær af problemer år for år i en femten års periode giver principielt mulighed for langt mere nuancerede risikoanalyser, på grund af muligheden for at undersøge den tidsmæssige rækkefølge mellem forældreproblemer og børneproblemer, end de tidligere forløbsundersøgelser har givet mulighed for.

Christoffersens data og resultater har bidraget til, at man har kunnet identificere en række risikofaktorer og opgøre deres relative styrke forholdsvis præcist. På grund af det store antal børn, der indgår i undersøgelsen, har det været muligt at afdække risikoen for selv meget alvorlige og derfor også meget sjældent forekommende problemer.

Derimod har Christoffersens analyser kun i meget begrænset omfang nuanceret risikoanalyserne og udviklet dem i en retning, der kunne gøre dem anvendelige for politikere og praktikere. Det skyldes helt hovedsageligt, at han meget ensidigt har baseret sine analyser på de rå odds ratio; dvs. uden at de er blevet korrigeret for andre variabelers indflydelse, hvilket efterlader et indtryk at, der er tale om høj absolut risiko ved disse belastninger. Han

anfører de ofte meget høje relative risici for alvorlige men sjældne problemer, mens han kun sjældent anfører de lave absolutte risici. Heller ikke den præventive gennemslagskraft spiller nogen rolle i analysen. De opgørelsesmåder, der er relevante i forebyggelsesdiskussioner og inden for socialt, pædagogisk og sundhedsmæssigt arbejde opgøres således enten slet ikke eller bruges ikke som udgangspunkt for analyserne. Heller ikke Christoffersens tilsyneladende avancerede årsagsanalyser ved hjælp af dataopgørelserne år for år nuancerer analysen. Hans ensidige anvendelse af modellen fører til, at han uden forbehold konkluderer, at det er forældrenes problemer, der skaber problemer hos børnene. En omhyggelig analyse viser imidlertid, at man i flere tilfælde lige så godt kunne tolke sammenhængen således, at det er børnenes problemer, der medfører, at forældrene får problemer, og at den mest sandsynlige tolkning derfor er, at det hverken er forældrenes eller børnenes problemudbrud, som er den direkte årsag til problemerne, men at det er den generelt større belastning i nogle familier, der giver sig udslag i en større risiko for at såvel børn får problemer som at forældre får problemer i disse familier (Gabrielsen 2006b).

Christoffersens analyser og fremstillingen af resultaterne er tilrettelagt, således at det fremstår, som om forældrenes problemer er meget alvorlige risikofaktorer, der med stor sandsynlighed fører til, at børnene får problemer. Betydningen af familiens indtægt, undersøges overhovedet ikke, selvom den i en tidligere undersøgelse på grundlag af samme datamateriale (Christoffersen 1996) havde vist sig at være den mest betydningsfulde risikofaktor, en række andre strukturelle forhold vies meget lille opmærksomhed, og heller ikke barnets egne sociale forhold inddrages i særlig stort omfang i analysen.

På den ene side har Christoffersen bidraget til kvalificering af risikoanalysen ved at etablere et enestående datasæt om børns og forældres problemer. En forløbsundersøgelse med 15 forskellige observationstidsrum giver fremragende muligheder for at studere dynamikken i udviklingen af risikoen for sociale problemer. Han har også fremlagt forskellige former for årsagsanalyse, som udnytter forløbsundersøgelsens kvaliteter. På den anden side har han brugt disse data på en sådan måde, at de vedligeholder en opfattelse af, at der er meget stor risiko forbundet ved at være vokset op i en familie, hvor forældrene har alvorlige problemer. Det er sket gennem en

meget ensidig anvendelse af odds ratio til vurdering af risiko. Datasættet har imidlertid muliggjort alternative risikoopgørelser, der på flere måder kan vise, at det ikke er nogen hovedtendens, at børn arver forældrenes problemer, tværtimod (Nørrung 2006a, Gabrielsen 2006b).

To kapitler i Vidensopsamling om social arv (Ploug 2003) omhandler børns risiko for at pådrage sig sociale problemer. Risikobegrebet bruges imidlertid meget bredt og upræcist, fx fremlægges en række undersøgelsesresultater fra Børneforløbsundersøgelsen som om risiko er identisk med sandsynligheden for, at to forskellige forhold optræder samtidigt, mens resultater fra registerundersøgelsen af børn og deres forældre opererer med et risikobegreb, der klart hentyder til sandsynligheden for senere – efter eksponeringen for en risikofaktor – at pådrage sig et problem. Resultaterne fra Børneforløbsundersøgelsen anvendes som grundlag for at udpege en gruppe af børn på 10 %, der har en særlig stor risiko for at pådrage sig problemer, skønt der hverken er redegørelse for, hvordan gruppen er udvalgt eller dokumentation for den højere risiko.

Resultaterne fra registerundersøgelsen fremlægges udelukkende i form af odds ratioopgørelser, der fremstilles som fordoblinger og flerdoblinger af risikoen. Der er hverken foretaget kontrol for andre variabelers indflydelse eller anført andre risikomål, som fx absolut risiko og præventiv gennemslagskraft. Fremstillingen efterlader indtrykket af dramatisk stor risiko ved at være vokset op i et hjem, hvor forældrene har alvorlige og sjældne sociale problemer. Selvom risikofaktorerne i Registerundersøgelsen netop er meget alvorlige forældre- og børneproblemer, sammenkobles disse store overhyppigheder af problemer fra registerundersøgelsen med Børneforløbsundersøgelsens påstand om, at 10 % børnene i Danmark vokser op under belastede hjemmeforhold, hvilket fører til, at Ploug opruller et skrækscenarium, der består i, at disse 10 % børn skulle kunne vente problemer som de i Registerundersøgelsen beskrevne, fx død, misbrug eller selvmordsforsøg. Hverken Børneforløbsundersøgelsen eller Registerundersøgelsen alene giver grundlag for denne konklusion, og det gør den helt utilladelige sammenkobling af resultaterne fra de to undersøgelser heller ikke.

Publikationen ”Opvækst med særlig risiko” mangler en definition af begrebet risiko, og begrebet anvendes inkonsistent. Begrebet introduceres

som *sandsynlighed for et fremtidigt problem*, men det behandles i analysen som sammenhængen mellem fænomener, der optræder *samtidigt*, hvilket er meningsløst. Risiko bliver i så fald bare udtryk for en korrelation mellem samtidigt optrædende fænomener.

Analyserne af data fra børneforløbsundersøgelsen består i analyser af sammenhænge mellem samtidige fænomener, og den er derfor ingen egentlig *risikoanalyse*, men måske snarere, hvad man kunne kalde en *indikatoranalyse*. Det udnyttes nemlig ikke, at undersøgelsen er en forløbsundersøgelse, selvom pointen med forløbsdata netop er at studere ændringer og altså for en risikoundersøgelses vedkommende ændringer som følge af en situation med tilstedeværelse af en forudgående risikofaktor.

Der foretages heller ikke systematisk kontrol for betydningsfulde baggrundsvARIABLE som fx ressourcsevaghed hos forældrene (dårlig økonomi, uddannelse mv.), selvom nogle tabeller viser, at ressourcsevaghed er en meget betydningsfuld variabel.

Det er uklart, hvad variabelen score på SDQ-testen i virkeligheden er udtryk for, og hvad den bruges til. Normalitetsdefinitionen, som introduceres i forbindelse med SDQ-scoren, påstås at være statistisk, idet der henvises til "det statistisk set normale område" (Christensen, 2006:23); men det er den i hvert tilfælde ikke. Den ser snarere ud til at være baseret på statistisk normalitet i besvarelser fra et repræsentativt britisk sample ([sdqinfo.com/bba5.pdf](http://sdqinfo.com/bba5.pdf)). Det fremgår imidlertid overhovedet ikke af rapporten, hvad der er kriteriet for at have en score inden for normalområdet. Det diskuteres heller ikke, hvad en sådan defineret unormalitet i syv års alderen kan betyde for risikoen for fremtidige problemer. Manglende normalitet gøres uden diskussion til en risikofaktor.

Der fokuseres i studiet på særlige risikogrupper: Børn med høj SDQ-score, børn, der har konflikter med jævnaldrende børn samt børn, der ikke kan tale dansk og på børn med ressourcsevage, depressive og voldelige forældre. Denne fokusering kan let blive en stigmatisering, idet tilhørsforholdet til en risikogruppe medfører, at disse børn opfattes som potentielle "tabere". Der fokuseres på individuelle træk ved forældrene (ressource-

svag, depressiv og voldelig, der er typiske social arvs-kendetegn) eller kendetegn ved børnene (karakteren af deres relationer til andre børn og deres sprogkunderskaber). Denne fokusering kunne Christensen have problematiseret ved at have kontrolleret for andre variable, men det er ikke gjort.

Der fokuseres endvidere med udvælgelsen af risikofaktorer på forhold, der vedrører indsatsområder, regeringen allerede har udvalgt, og der gøres ikke forsøg på at problematisere den sammenhæng, som ligger til grund for indsatsen. Dette kan føre til, at forskningen nærmest kommer til at legitimere allerede indførte initiativer.

Der er imidlertid i undersøgelsesresultaterne og de ufuldstændige analyser ikke belæg for, at de udvalgte risikofaktorer er de rette forhold at sætte ind over for. Dermed er der fare for at publikationen ”Opvækst med særlig risiko” reproducerer almindelig common sense viden eller i værste fald fordomme gennem udvælgelsen af risikofaktorer, som i forvejen er traditionelle social arvs-faktorer, eller er faktorer, som allerede er udpeget som indsatsområder.

Der knyttede sig stor interesse til denne første publikation efter afslutningen af det store forskningsprogram om social arv. Dette skyldtes ikke mindst, at begrebet social arv *ikke* bruges i denne publikation, til trods for at data fra børneforløbsundersøgelsen udgjorde grundlaget for de meget bombastiske konklusioner om social arv i vidensopsamlingen. Der er imidlertid ingen argumentation for begrebsskiftet fra social arv til risiko. Det tilsyneladende ”paradigmeskifte” i tilgangen til sociale problemer er også kun *tilsyneladende*. Der er ingen tegn på, at social arvs-tankefiguren indholdsmæssigt er forladt, og risikobegrebet anvendes så løst og upræcist, at der ikke er nogen fordel ved udskiftningen. Tværtimod skades risikobegrebets anvendelse i den anvendelsesorienterede forskning ved den manglende definition og den manglende konsistens i Christensens anvendelse af begrebet.

### *Risikable risikoanalyser*

Det kan konstateres, at Socialforskningsinstituttets risikoanalyseres kvalitet ikke er forbedret gennem de sidste 35 år. Der er flere årsager til dette. Jeg vil i denne sammenhæng kun konkludere med hensyn til, hvad man kunne kalde forskningsinterne grunde<sup>21</sup>.

For det første eksisterer der åbenbart ikke tilstrækkelig synergi inden for SFI, idet der tilsyneladende ikke bygges videre på eksisterende viden fra projekt til projekt. Jacob Vedel-Petersens, Mogens Nord-Larsens og Erik Jørgen Hansens rapporter og erfaringer med hensyn til undersøgelsesdesign og analyse er ikke blevet inddraget i de sidste ti års social arvs- eller risiko-studier. Der er ikke eksplicite referencer til disse vigtige studier, og de nye studier ”står” ikke oven på resultaterne fra disse vigtige undersøgelser.

For det andet er begreberne ikke defineret omhyggeligt. I en række tilfælde defineres nøglebegreber i undersøgelserne slet ikke eller meget upræcist, hvilket medfører en mangel på præcision, der gør det meget svært at formulere problemerne præcist. Det betyder, at der ikke i dette studie er gjort noget forsøg på at belyse de mest relevante spørgsmål inden for den anvendelsesorienterede socialforskning.

For det tredje har samfundsforskere generelt en tendens til at fremhæve forskelle; dvs. gøre forskellene så iøjnefaldende som overhovedet muligt, fx ved at undlade systematisk at kontrollere for vigtige baggrundsvARIABLE, der kan gøre markante sammenhænge mindre markante og gennem ensidig brug af opgørelser af relativ risiko eller odds ratio. Odds ratio-opgørelser er anvendt meget ensidigt, og resultaterne fremstilles derefter som flerdoblinger af risikoen for sociale problemer for børn, der er opvokset i familier, hvor forældrene har alvorlige problemer. Disse risikoopgørelser får små forskelle i absolut risiko til at se ud som dramatisk store risikoforskelle. I den seneste forskning er der mange eksempler på, at der vælges irrelevante opgørelsesmetoder, der fremstiller risikoen som meget høj, men ikke belyser de mest relevante spørgsmål set fra planlæggere og praktikers vinkel.

---

<sup>21</sup> Jeg har i andre sammenhænge leveret en bredere kritik af forskningen inden for social arvs traditionen, se Ejrnæs 2006d og 2006a.

For det fjerde har social arvs-forskningen implicit bygget på den præmis, at der var en tendens til, at børn arvede forældrenes problemer, hvilket har ført til, at forskningen inden for dette program meget ensidigt har sat fokus på individuelle forældreproblemer som hovedårsager til børnenes problemer. Dvs. det er disse problemer, der har været i centrum, mens det både ved selve tilrettelæggelsen af undersøgelserne og analyserne er blevet forsømt at inddrage andre relevante forklarende variable. Det gælder både egentlige strukturelle variable som fx indtægtsforhold, boligforhold og lokalsamfundsforhold men også forhold i daginstitutioner og skoler.

Socialforskningsinstituttets risikoanalyseres kvalitet er desværre ikke blevet bedre med årene, og det er der som ovenfor nævnt flere grunde til. Problemet er imidlertid, at den pædagogiske, den sociale og den sundhedsmæssige sektor har et stadig større behov for gyldige, relevante og anvendelsesorienterede resultater på dette område.

Derfor må risikobegrebet i den fremtidige anvendelsesorienterede forskning defineres præcist og korrekt. Risikoen må opgøres med de for socialpolitik og socialt arbejde relevante og videnskabeligt korrekte opgørelsesmetoder. Endelig må de årsagsforhold og årsagsmekanismer, der ligger bag den statistisk opgjorte risiko, analyseres nuanceret og sobert. Kun på denne måde kan risikobegrebet bidrage til, at den anvendelsesorienterede socialforskning producerer ny, gyldig og relevant viden for socialpolitik og socialt arbejde.



## LITTERATUR:

Christensen, E (2006): *Opvækst med særlig risiko: indkredsning af børn med behov for en tidlig forebyggende indsats*, København, Socialforskningsinstituttet

[http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Rapporter/2006/0604\\_Opvækst\\_med\\_risiko.pdf](http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Rapporter/2006/0604_Opvækst_med_risiko.pdf)

Christensen, E. (2003): *Små børn i familier med sociale belastninger*. Arbejdsrapport 2. Udvalget om negativ social arv, København, Socialforskningsinstituttet

Christoffersen, M. (2000): *Risikofaktorer i barndommen*, København: Socialforskningsinstituttet, <http://www.sfi.dk/sw830.asp>

Christoffersen, M. (1996): *Opvækst med arbejdsløshed*, Socialforskningsinstituttet, 96:14, København.

[http://www.sfi.dk/graphics/Den\\_sociale\\_arv/workingpapers/1.pdf](http://www.sfi.dk/graphics/Den_sociale_arv/workingpapers/1.pdf)

Christoffersen, M. (2003): *Risikofaktorer i barndommen og social arv – særlig med henblik på mishandling og vanrøgt*, Socialforskningsinstituttet: Arbejdsrapport 1, Vidensopsamlingen om social arv.

Christie, N. & Bruun, K. (1996, 1985): *Den gode fjende: Narkotikapolitik i Norden*, 2. reviderede udg. Oslo, Universitetsforlaget. København, Akademisk Forlag.

Ebsen, F. (2007): Børn og unge med behov for særlig støtte? Fra 1990-2005, *HPA-Serie* No. 1, Arbejdsrapport 5, København, Danmarks Pædagogiske Universitet.

Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P. (2006a): *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, 2. oplag, Akademisk Forlag.

Ejrnæs, M. (2006b): *Negativ social arv – den næsten ideelle fjende I*: Ejrnæs, M. Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, 2. oplag, Akademisk Forlag.

Ejrnæs, M. (2006c): Pædagogers, sundhedsplejerskers sagsbehandlernes og læreres brug af begrebet social arv I Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag.

Ejrnæs, M. (2006d): Rekvireret forskning om negativ social arv – resultater, fortolkning og formidling I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag.

Ejrnæs, M. (2006e): Social arv som samfundsvidenskabeligt begreb I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag.

Ejrnæs, M. (2006f): Forskningsperspektiver uden pointer: En kritisk vurdering af forskningsprogrammet om social arv I: *Dansk pædagogisk Tidsskrift*. 2006; årg., 2006, nr. 1, 15.02.2006, s. 58-65.

Ejrnæs, M. (2006g): Social arv – et begreb, der skader både forskning og pædagogik. I: Vera. *Tidsskrift for pædagoger*, No. 37: 6-19.

Ejrnæs, M. (2003): Social arv – et upræcist og skadeligt begreb, *Uddannelse* 08/2003,  
<http://udd.uvm.dk/200308/udd200308-04.htm?menuid=4515>

Ejrnæs, Morten (1999): *Social arv – et populært men tvivlsomt begreb*, Arbejdsrapport 12 om social arv. Socialforskningsinstituttet,  
[http://udd.uvm.dk/200308/udd200308-04.htm?menuid=4515/Arbejdsrapporter/Arbejdsrapporter/socialarv\\_popular.pdf](http://udd.uvm.dk/200308/udd200308-04.htm?menuid=4515/Arbejdsrapporter/Arbejdsrapporter/socialarv_popular.pdf)

Fried I. Mellansjo school-home. Psychopathic children admitted 1928-1940, their social adaptation over 30 years: a longitudinal prospective follow-up, *Acta Paediatr Suppl*. 1995 Apr.;408:1-42.

Gabrielsen, Gorm (2006a): Hvad er odds ratio? I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P. (2006a): *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag.

Gabrielsen, Gorm (2005b): Statistisk samvariation – forklaring på flere niveauer I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag.

Hansen, Erik Jørgen (1995): *En generation blev voksen: den første velfærdsgeneration*, København, Socialforskningsinstituttet.

Hansen, Erik Jørgen (2003a): "Social mobilitet" I: Bjarne Hjorth Andersen (red.) (2003): *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede*, Socialforskningsinstituttet.

Hansen, Erik Jørgen (2003b): *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*, København, Hans Reitzels Forlag.

Hansen, M. Brandhøj, Nordahl Svendsen, M. (2005): *Risikommunikation i relation til forebyggelse og sundhedskommunikation*, DSI – Institut for Sundhedsvæsen.  
<http://www.sst.dk/publ/Publ2005/CEMTV/VDE/Risikokommunikation.pdf>

Holst, J. (1978): *Normalitet*, København, Chr. Ejlers Forlag.

Jonsson, Gustav (1967): *Delinquent boys, their parents and grandparents*, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Vol. 43, 1967 Supplementum 195.

Kreiner, S. (2005): Intelligens og livsforløb – et bidrag til analysen fra Erik Jørgen Hansens undersøgelse af den første velfærdsgeneration I: Bryderup; I: (red.) *Social ulighed: et festskrift i anledning af professor Erik Jørgen Hansens 70 års fødselsdag*, København, Danmarks pædagogiske Universitet s. 155-176.

Lagerberg, D. & Sundelin, C (2000): *Risk och prognos i socialt arbete med barn – Forskningsmetoder och resultat*, Centrum för utvärdering av socialt arbete, Lov om Social Service, LBK, nr. 58 af 18/1 2007, Gothia.

Nord-larsen, M. (1977): *Tabere i skolen – 7 år efter*, Socialforskningsinstituttet, København, Teknisk Forlag.

Nord-larsen, M., Vedel-Petersen, J. (1976): *Tabere i skolen – De 9-12 åriges skoleplacering*, Socialforskningsinstituttet, København, Teknisk Forlag.

Nørrung, P. (2006a): Social arv – regel eller undtagelse I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag.

Nørrung, P. (2006b): Forebyggelse af sociale problemer I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag.

Nørrung, P. (2006c): Registerundersøgelsens data og analyser – en detaljeret gennemgang I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag.

Petersen, K.L. (2005): Tre risikokulturer, *Politik Tidsskriftet Politik*, Nummer 1, Årgang 8.

Ploug, N (2003): *Vidensopsamling om social arv*  
<http://www.sm.dk/netpublikationer/2003/p2socialarv0407/>

Short, James F. (1984): *The Social Fabric at Risk: Toward the Social Transformation of Risk Analysis*, *American Sociological Review*, Vol. 49, No. 6 (Dec., 1984), pp. 711-725.

Vedel-Petersen, J., From, A., Løve, T., Pedersen, J. (1968): *Børns opvækstvilkår – En undersøgelse af de 9–12 åriges problemer og hjemmemiljø*, Socialforskningsinstituttet, København, Teknisk Forlag

## Tidligere udgivelser i samme serie

Alle kan downloades på FoSo's hjemmeside:

<http://www.socsci.aau.dk/foso/>

- Nr. 1, 2005     *Keith Pringle*  
Paradise never attained rather than paradise lost:  
- some Nordic welfare systems in a comparative perspective
- Nr. 2, 2006     *Anne Breumlund og Inger Bruun Hansen*  
Skaber rummelighed forandring?
- Nr. 3, 2007     *Morten Ejrnæs*  
Risikable risikoanalyser  
Eksempler fra Socialforskningsinstituttets publikationer om  
børns risiko for at pådrage sig sociale problemer
- Nr. 4, 2007     *LeeAnn Iovanni and Keith Pringle*  
Denmark National Report on Research on Men's Practices
- Nr. 5, 2007     *LeeAnn Iovanni and Keith Pringle*  
Denmark National report on Law and Policy Addressing Men's  
Practices
- Nr. 6, 2007     *LeeAnn Iovanni and Keith Pringle*  
Denmark National Report on Statistical Information on Men's  
Practices